

Η ΤΗΣ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ ΤΥΧΗ ΠΑΡΑ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

τῆ Ἐλευθερία

Θέση ἐξέχουσα μεταξὺ τῶν πολυάριθμων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν ποὺ χάρισε ἡ Ἀρχαία Ἑλλάδα στὴν ἀνθρωπότητα κατέχουν καὶ οἱ πρῶτοι ἱστοριογράφοι¹, μὲ τὸν Ἡρόδοτο, τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας, νὰ ἀνοίγη ἐξόχως τὸν δρόμο γιὰ τὴν συστηματικὴ ἐργασία τοῦ Θουκυδίδη². Ἄν καὶ μόλις μιὰ γενιὰ μόνον χώριζε τὸν Θουκυδίδη (περ. 460-400 π.Χ.) ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (περ. 485-425 π.Χ.), τὸ χάσμα μεταξὺ τους φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ μικρὸ σχετικὰ χρονικὸ ἄνυσμα ποὺ τοὺς συνδέει. Πραγματικὸς πρωτοπόρος ὁ Ἡρόδοτος, μοιάζει νὰ βαδίζει κυριολεκτικὰ «στὰ τυφλά», ἀναφορικὰ μὲ τὴν τέχνη του, ἐφόσον κανεὶς δὲν ὑπῆρξε πρόδρομος του στὴν καταγραφή ἀμιγῶν τῶν ἱστορικῶν συμβάντων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θουκυδίδης ἀναδεικνύεται ἐξίσου ῥηξικέλευθος, ἐφόσον τὴν παραδεδομένη τέχνη τοῦ Ἡροδότου τὴν ἐπέκτεινε σὲ τέτοιον βαθμὸ, ὥστε ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ θαυμάζεται καθολικὰ ἡ τεχνικὴ του. Ἄν, ὅμως, σὲ κάτι ξεχώριζε ἰδιαίτερα ὁ Θουκυδίδης ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, αὐτὸ εἶναι ἀναμφίβολα ἡ πολὺ πιὸ ἐπιμελημένη προσέγγιση τῆς ἱστορίας³, ἡ μεθοδικότητα κι ἡ ἀφοσίωσή του, ιδιότητες ποὺ κατέστησαν τὸ ἔργο του, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος τὸ ἐπεθυμοῦσε, *κτῆμα ἐς αἰεὶ*. Ἀλλὰ ὅ,τι ξεχώρισε πραγματικὰ τὸν Θουκυδίδη ἀπὸ τὸν προκάτοχό του στὰ σκῆπτρα τῆς ἱστοριογραφίας εἶναι ἡ περίφημη ἀντικειμενικότητά του, ἡ μόνιμη, δηλαδή, ἐπιδίωξή του νὰ καταγράφη τὰ γεγονότα, ὅπως

1. Βλ. K. v. Fritz, *Die griechische Geschichtsschreibung: Von den Anfängen bis Thukydides*, τόμ. Α', Berlin 1967, K. Meister, *Die griechische Geschichtsschreibung: Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart / Berlin / Köln 1990, O. Lendle, *Einführung in die griechische Geschichtsschreibung: Von Hekataios bis Zosimos*, Darmstadt 1992, καὶ Ἀ. Β. ῤεγκᾶκος, *Ἐπινοώντας τὸ Παρελθόν: Γέννηση καὶ Ἀκμὴ τῆς ἱστοριογραφικῆς Ἀφήγησης στὴν κλασικὴ Ἀρχαιότητα*, Ἀθήνα 2009.

2. Βλ. W. Schadewaldt, *Die Anfänge der Geschichtsschreibung bei den Griechen: Herodot, Thukydides*, Frankfurt am Main 1982, καὶ E. Foster / D. Lateiner (ἐκδ.), *Thucydides and Herodotus*, Oxford 2012.

3. Ὁ Θουκυδίδης φαίνεται νὰ ἀπομακρύνεται ὁ ἴδιος συνειδητὰ ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφικὴ τακτικὴ τοῦ Ἡροδότου, ὅταν δηλώνῃ εὐθέως πὺς δὲν προτίθεται νὰ διατηρήσῃ στὸ ἔργο του τὴν μυθοπλαστικὴ ἠδονὴ τῶν ἀφηγήσεων τοῦ προκατόχου του - πρβλ. 1.22.4.1-3.

ἀκριβῶς αὐτὰ συνέβησαν, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ προσωπικὲς παρεμβάσεις αὐτοπτῶν τὲ καὶ μὴ μαρτύρων.

Ἡ ἀντικειμενικότητα αὐτῆ τοῦ Θουκυδίδη συνιστᾶ μέγιστο λόγο θαυμασμοῦ γιὰ μία καὶ μόνον αἰτία, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ὑπῆρξε Ἀθηναῖος, πολίτης, δηλαδή, τῆς μίας ἐκ τῶν δύο ἀντιμαχόμενων δυνάμεων, καὶ μάλιστα διετέλεσε καὶ στρατηγὸς αὐτῆς. Ἐνῶ θὰ περιμένε κανεὶς ἢ πλάστιγγα τῆς ἀληθοῦς ἀφηγήσεως νὰ γέρνη ἐμφανῶς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, μὲ τὸν ἱστορικὸ νὰ λαμβάνη τακτικὰ τὸ μέρος τῶν μαχόμενων συμπολιτῶν του, κάτι τέτοιο εἶναι ὀλοτέλα ξένο πρὸς αὐτόν. Εἴτε εἶναι Ἀθηναῖος εἴτε ὄχι, αὐτὸ μόνον δύσκολα διαφαίνεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐξιστόρησή του - καὶ πάλι μόνον ἀπὸ τὶς βιογραφικὲς πληροφορίες ποὺ παραθέτει ὁ ἴδιος γιὰ τὸν ἑαυτό του⁴ -, κάτι ποὺ δικαιοματικὰ τὸν καθιστᾶ πραγματικὰ ἀντικειμενικό⁵. Παρ' ὅλη, ὅμως, αὐτὴν τὴν ἀδιαμφισβήτητη ἀρετὴ του, δὲν εἶναι λίγα τὰ χωρία τοῦ ἔργου του, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν ἕναν κάποιον ἔλεγχο τῆς δεδομένης αὐτῆς ἀντικειμενικότητας, θέτοντάς την σὲ μερικὴ ἀμφισβήτηση. Ἄλλοτε παρεμβάλλοντας προσωπικὲς κρίσεις ἐπὶ τῶν διαδραματιζόμενων συρράξεων κι ἄλλοτε μεροληπτῶντας ὑπὲρ συγκεκριμένων πολιτικῶν-πολεμικῶν δυνάμεων ἢ μεμονωμένων ἀτόμων, τραυματίζει κατὰ τὴν γραμμικὴ ἐξιστόρηση τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου⁶. Ὅμως, ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ ὑφολογικὴ ἰδιαιτερότητα εἶναι ἀπολύτως θεμιτὴ, ἐφόσον ὁ Θουκυδίδης δὲν συνέτασσε μὲ τὴν Ἱστορία του ἐπιστημονικὴ ἐργασία μὲ τὴν σύγχρονη σημασία, ἔρευνα, δηλαδή, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε προσωπικὸ ἴχνος.

Ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν σχετικῶν περιπτώσεων ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ πραγματεύση ἀπὸ τὸν μεγάλο ἱστορικὸ τῆς τύχης τῆς Ἀμφίπολης, τῆς σχετικὰ πρόσφατης ἀλλὰ σημαντικώτατης ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων σὲ θέση ἐξαιρετικὰ κομβικὴ στὸ Βόρειο Αἰγαίό μεταξὺ Μακεδονίας καὶ

4. Παρομοιωδὴς εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ὅλου ἔργου του, 1.1.1.1, *Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε* - βλ. J. K. Davies, *Athenian Propertied Families: 600-300 B.C.*, Oxford 1971, 234-235, J. H. Finley, *Θουκυδίδης*, μτφ. Τ. Κουκουλιός, Ἀθήνα (4)1997, σσ. 15-45, καὶ S. Hornblower, *Θουκυδίδου Ἱστορίαι*, τόμ. Β', μτφ. Φ. Φιλίππου, Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 505-507, ἐνῶ, γιὰ μιὰ πλήρη (αὐτο)βιογραφία του, βλ. L. Canfora, «Βιογραφικὲς Ἀσάφειες καὶ Προβλήματα Σύνθεσης», *Τριάντα δύο Μελέτες γιὰ τὸν Θουκυδίδη*, ἐκδ. Α. Ρεγκάκος / Χ. Τσαγγάλης, Θεσσαλονίκη 2011, 3-31.

5. Βλ. F. E. Adcock, *Thucydides and his History*, Cambridge 1963, W. Schadewaldt, *Die Geschichtsschreibung des Thukydides*, Dublin / Zürich 1971, καὶ J. Malitz, «Thukydides' Weg zur Geschichtsschreibung», *Historia* 31 (1982) 257-289.

6. Ἐνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἐπὶ τοῦτου πραγματεύεται ὁ Β. Μπετσᾶκος, «Κτῆμα ἐξ ἀεί: Ἐνα δεῖγμα λόγου καθολικῆς ἐμβέλειας ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη», *Φιλολογος* 149 (2012) 384-396, ὅπου, μέσα ἀπὸ μιὰ ῥαφισμένη ἐπιχειρηματολογία, ἀποδεικνύει πὺς ὁ Θουκυδίδης, ὅσο καὶ ἂν θέλῃ νὰ μένῃ πάντοτε στὸ ἱστορικὸ του ὕψος, δὲν μπορεῖ νὰ καταγράψῃ συνέχεια τὰ διάφορα γεγονότα, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνει σὲ αὐτὰ, ἐμπλουτίζοντάς τα μὲ προσωπικὲς του ἀπόψεις - βλ. περαιτέρω Ἄ. Σ. Βλάχος, *Μεροληψίεις τοῦ Θουκυδίδη*, Ἀθήνα 1974.

Θράκης⁷. Δύο έκτενείς αναφορές εμφανίζονται στην *Ιστορία* του σχετικὰ μὲ τὴν Ἀμφίπολη, στὸ 4^ο (102-108) καὶ τὸ 5^ο (6-11) βιβλίο, καὶ θεματοποιοῦν ἕκαστη, πρῶτον, τὴν πολιορκία-ἄλωση τῆς Ἀμφίπολης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτες τὸν χειμῶνα τοῦ 424 π.Χ. καί, δεύτερον, τὴν μάχη-ἦττα τῶν Ἀθηναίων τὸ φθινόπωρο τοῦ 422 π.Χ.. Καὶ τὰ δύο περιστατικὰ εἶναι ἰδιαίτερα ἀρνητικὰ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἐφόσον ὄχι μόνον ἀπώλεσαν τὴν ἀποικία πὺν εἶχαν ἰδρύσει οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ καὶ οὔτε μπόρεσαν νὰ τὴν ἀνακτήσουν ξανά, στερούμενοι παράλληλα καὶ τὴν ἡγετική θέση πὺν κατεῖχαν στὴν περιοχὴ. Ἐνῶ, ὅμως, ἀμφοτέρως οἱ περιπτώσεις δὲν παρουσιάζουν κάποιο ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον πέραν τῶν συνήθων πολεμικῶν γεγονότων, λανθάνει μιὰ πολὺ στενὴ σχέση τοῦ ἴδιου τοῦ Θουκυδίδη μὲ τὴν τύχη τῆς Ἀμφίπολης, κάτι πὺν χρήζει διεξοδικότερης ἀνάλυσης, ἀφοῦ θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τὴν πάγια ἀντικειμενικὴ του προσέγγιση.

Ὁ Θουκυδίδης, ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων τὸ 424 π.Χ.⁸, διαδραμάτισε κεντρικώτατο ρόλο στὴν ὑπεράσπιση τῆς Ἀμφίπολης, ἐνῶ, ἥδη ἐξόριστος τὸ 422 π.Χ., εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ πληροφορηθῆ ἄμεσα γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τῆς μάχης τῆς Ἀμφίπολης⁹. Οἱ ἰσχυρότατοι αὐτοὶ δεσμοί

7. Τὴν ἱστορία τῆς Ἀμφίπολης, ἥτοι τὸ χρονικὸ τῆς ἰδρύσεώς της, ἀναφέρει συνοπτικὰ ἀλλὰ περιεκτικὰ ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης, ἐκκινῶντας τὴν σχετικὴ του ἀφήγηση, 4.102.1.1-3.10, *Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος Βρασιίδας ἔχων τοὺς ἐπὶ Θράκης ξυμμάχους ἐστράτευσεν ἐς Ἀμφίπολιν τὴν ἐπὶ Στρυμόνι ποταμῷ Ἀθηναίων ἀποικίαν. τὸ δὲ χωρίον τοῦτο ἐφ' οὗ νῦν ἡ πόλις ἐστὶν ἐπέειρασε μὲν πρότερον καὶ Ἀρισταγόρας ὁ Μιλήσιος φεύγων βασιλέα Δαρεῖον κατοικίσαι, ἀλλὰ ὑπὸ Ἡδῶνων ἐξεκρούσθη, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔτεσι δύο καὶ τριάκοντα ὕστερον, ἐποίκους μυρίους σφῶν τε αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων τὸν βουλόμενον πέμπσαντες, οἱ διεφθάρησαν ἐν Δραβήσκῳ ὑπὸ Θρακῶν. καὶ αὐτῆς ἐνὸς δέοντι τριακοστῷ ἔτει ἐλθόντες οἱ Ἀθηναῖοι, Ἄγωνος τοῦ Νικίου οἰκιστοῦ ἐκπεμφθέντος, Ἡδῶνας ἐξελάσαντες ἔκτισαν τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ πρότερον Ἐννέα ὁδοὶ ἐκαλοῦντο. ὠρῶντο δὲ ἐκ τῆς Ἡϊόνος, ἣν αὐτοὶ εἶχον ἐμπόριον ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ ἐπιθαλάσσιον, πέντε καὶ εἴκοσι σταδίους ἀπέχον ἀπὸ τῆς νῦν πόλεως, ἣν Ἀμφίπολιν Ἄγων ἀνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρω περιρρέοντος τοῦ Στρυμόνος [διὰ τὸ περιέχειν αὐτὴν] τεῖχει μακρῷ ἀπολαβὼν ἐκ ποταμοῦ ἐς ποταμὸν περιφανῆ ἐς θάλασσαν τε καὶ τὴν ἡπειρον ὤκισεν.* - πρβλ. Ἡρόδοτος, 5.11.1-9, 5.23.1-24.22 καὶ 5.124.1-126.8, καθὼς καὶ Θουκυδίδης, 1.100.2.1-101.1.1 - βλ. J. Papastavru, *Amphipolis: Geschichte und Prosopographie*, Aalen²1963, F. Gschnitzer, *Abhängige Orte im Griechischen Altertum*, διατρ. ἑ. ὑφηγ., München 1958, σσ. 91-92, D. Asheri, «Studio sulla Storia della Colonizzazione di Anfipoli sino alla Conquista Macedone», *RFIC* 95 (1967) 5-30, Hornblower, ὄ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 492-496, καὶ περαιτέρω A. J. Graham, *Colony and Mother City in Ancient Greece*, Manchester 1964, καὶ B. H. Isaac, *The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest*, Leiden 1986.

8. Τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ στὴν Ἀρχαία Ἀθήνα, αἰρετὸ κι ἐνιαύσιο, χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὴν μεῖξη πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν καθηκόντων, καθὼς ὁ ἐκάστοτε στρατηγός, ἕνας ἀπὸ κάθε φυλὴ, μερμνοῦσε γιὰ θέματα τόσο ἐξωτερικῆς ὡς καὶ ἐσωτερικῆς πολιτικῆς - βλ. A. Andrewes, *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Κοινωνία*, μτφ. Ἀ. Παναγόπουλος, Ἀθήνα²1987, σσ. 238-240, καί, ἐιδικώτερα, C. W. Fornara, *The Athenian Board of Generals from 501 to 404*, διδ. διατρ., Wiesbaden 1971, σσ. 59-61.

9. Βλ. D. Proctor, *The Experience of Thucydides*, Warminster 1980.

του με την Αμφίπολη, ή όποία, παρότι άποικία τών Αθηναίων, περιήλθε εύκολα στην κυριαρχία τών Σπαρτιατών, άνάγουν την πραγμάτευση της τύχης της από τόν ιστορικό σέ πραγματική δοκιμασία της άντικειμενικότητάς του. Κατά την άπόδοση, δηλαδή, τών περιστατικών πού έλαβαν χώρα έλέγχεται ό Θουκυδίδης άν παραμένη πιστός στην βασική του άρχή της καταγραφής τών πραγματικών γεγονότων και μόνον ή άν άποκλίνη από την άρχή του αύτη για όποιονδήποτε λόγο¹⁰. Η θέση, έπομένως, πού παίρνει ό συγγραφέας τόσο κατά την άναπαράσταση τών γεγονότων πού ώδήγησαν στην τελική πτώση της Αμφίπολης όσο και τών κινήσεων τών δύο στρατών στην όμώνυμη μάχη θα καταδείξει και την πίστη του ή όχι στην προγραμματική του άρχή να καταγράψει τόν πόλεμο με τά μάτια ένδς έξωτερικού παρατηρητή και μόνον. Η συγκεκρωμένη, λοιπόν, περίπτωση είναι πολύ μεγάλης σημασίας για την άντικειμενική ή μη προσέγγιση της ιστορίας από τόν Θουκυδίδη, καθώς ή σχέση του με την μοιραία αύτην πόλη είναι όχι μόνον για τόν ίδιο αλλά και για όλόκληρη την Αθήνα καταλυτική.

Κατά τό πρώτο σκέλος της έργασίας έξετάζεται ό ρόλος του Θουκυδίδη στην πολιορκία της Αμφίπολης από τούς Σπαρτιάτες με άρχηγό τόν Βρασίδα¹¹, και ιδιαίτερα ή όπτική του στην όλη κατάσταση, ή όποία φαίνεται να μñ είναι άλλο τι από μιá κεκαλυμμένη ύπεράσπιση του ίδιου του του έαυτου¹². Ό Θουκυδίδης ευθύνεται άναμφίβολα για την πτώση της Αμφίπολης, διότι ως στρατηγός δέν ένήργησε ως ώφειλε για την προάσπισή της, γεγονός πού τόν ώδήγησε και στην συνηθισμένη άρχαιοελληνική τιμωρία για παρόμοια σφάλματα, ήτοι στην έξορία¹³.

10. Τόν άπόόσωπο χαρακτήρα της άφήγησης, την άπουσία, δηλαδή, όποιουδήποτε χρωματισμού έξαιτίας της σχέσης του Θουκυδίδη με την Αμφίπολη, ύποστηρίζουν οί G. B. Grundy, *Thucydides and the History of his Age*, τόμ. Α', Oxford 1948, σ. 30, και Finley, ό. π. (ύποσ. 4), σσ. 204-205.

11. Bl. W. Oucken, «Brasidas und der Geschichtschreiber Thukydides als Strategie vor Amphipolis», *HZ* 10 (1863) 289-322, και J. R. Ellis, «Thucydides at Amphipolis», *Antichthon* 12 (1978) 28-35.

12. Την θεωρία αύτην ύποστηρίζει άνοιχτά ό H. D. Westlake, «Thucydides and the Fall of Amphipolis», *Hermes* 90 (1962) 276-287.

13. Τό γεγονός της έξορίας του τό άναφέρει όητά ό ίδιος στο περίφημο 2^ο Προοίμιο, 5.26.5.3-4, και ξυνέβη μοι φεύγειν την έμαντοϋ έτη είκοσι μετά την ές Αμφίπολιν στρατηγίαν - την άμφισβήτηση της πατρότητας του συγκεκρωμένου χωρίου, την προέλευσή του, δηλαδή, όχι από τόν ίδιο τόν Θουκυδίδη αλλά από μεταγενέστερη προσθήκη, την είσηγήθηκε ό L. Canfora, *Tucidide continuato*, Padova 1970, σσ. 123-149, με τις συμπληρώσεις του, «Storia antica del Testo di Tucidide», *QS* 6 (1977) 3-40, «Tucidide non esiliato e la Testimonianza di Aristotele», *Bollettino dell'Istituto di Filologia greca dell'Università di Padova* 4 (1977-1978) 35-43, και, «Sull'Edizione «completa» di Tucidide», *RhM* 128 (1985) 360-363, θέση πού άντέκρουσαν οί A. W. Gomme / A. Andrewes / K. J. Dover, *A Historical Commentary on Thucydides*, τόμ. Ε', Oxford 1981, σ. 412, L. Piccirilli, «Questioni Tucididee II», *QS* 42 (1995) 65-80, και L. Porciani, *La Forma Proemiale: Storiografia e Pubblico*

Μέσα, όμως, από την έκθεση των συμβάντων φαίνεται να υποστηρίζη, από την μιά, πώς η Αμφιπόλη θα έπεφτε ούτως ή άλλως, παραδομένη στον ικανότατο Βρασίδα, και, από την άλλη, πώς ο ίδιος έπραξε τα δέοντα για την υπεράσπισή της, όποτε καμμία κατηγορία δέν εϋσταθεΐ έναντίον του. Κατά τδ δεϋτερο σκέλος έρευνάται κατά πόσον η έκδηγηση τής μάχης τής Αμφιπόλης έμμένει στην πάγια θουκυδίδεια άρχη τής «δημοσιογραφικής»¹⁴ - θα έλεγε κανείς σήμερα - παράθεσης των συμβάντων η άν παρεκκλίνη σε μιá έμμεση κατηγορία του Άθηναίου πολιτικοϋ Κλέωνος. Η μάχη τής Αμφιπόλης άποτέλεσε ένα ήχηρότατο πλήγμα για τους Άθηναίους, όχι μόνον για τδν ύψηλότατο άριθμδ των νεκρών, άλλα κυρίως για τήν όριστική άπώλεια τής έπιρροής τους στην εϋαΐσθητη περιοχη του Βορείου Αΐγαίου. Όμως, πέρα από τις παραμέτρους αυτές, τήν αφήγηση του Θουκυδίδη βαραΐνει μιá μεθοδευμένη στοχοποίηση του Κλέωνος ως βασικοϋ υπεύθυνου τής καταστροφής, η όποία γίνεται άκόμη πιδ αΐσθητη από τήν παράλληλη έξύμνηση του Βρασίδα που λανθάνει¹⁵. Έτσι, και η πολιορκία τής Αμφιπόλης, με τδν Θουκυδίδη ως στρατηγδ να φέρη βαρύτατο μερίδιο εϋθύνης, άλλα να προσπαθη να υπερασπιστη τδν έαυτό του, και η μάχη τής Αμφιπόλης, με τδν Κλέωνα να αντιπαραβάλεται άμείλικτα στον Βρασίδα, συγκρίνοντας άνισα στρατηγικές ικανότητες, συνηγοροϋν υπέρ ένδς Θουκυδίδη όχι και τόσο άντικειμενικοϋ ιστορικοϋ όσο εΐθισται να άναγνωρίζεται.

Άναφορικά με τδν πρώτο λόγο για τήν Αμφιπόλη, η υπερασπιστική γραμμη του Θουκυδίδη ακολουθει διττη πορεία, τονίζοντας, άρχικά, τδ αναπόφευκτο τής πτώσης τής Αμφιπόλης και, έπειτα, τήν προσωπική του συμβολη στις τρέχουσες έξελξεις, έπιθυμώντας πάντοτε να (αϋτο) απαλλαγη από πάσα εϋθύνη¹⁶. Τδ δε πρώτο έπιχειρημα τής αναπόφευ-

nel Mondo Antico, Pisa 1997, σσ. 121-135. Η έξορία πάντως του Θουκυδίδη ένέπνευσε από τήν άρχαιότητα μέχρι σήμερα πλήθος καλλιτεχνών, με σημαντικώτερο σύγχρονο τδν Πολωνδ ποιητη Zbigniew Herbert (1942-1998), ό όποιος στο ποΐημά του *Γιατι οι Κλασικοί*; έκλαμβάνει τήν έξορία του Θουκυδίδη ως έλάχιστο κακό μπρδς στο άποτέλεσμα που εΐχε, τήν παροχη, δηλαδή, άπλετου ελευθερου χρόνου στον ιστορικό για τήν καταγραφή του Πελοποννησιακοϋ Πολέμου.

14. Βλ. V. J. Hunter, *Thucydides: The artful Reporter*, διδ. διατρ., Toronto 1973.

15. Τδν θαυμασμό του πρδς τδν συγκεκριμένο στρατηγδ τδν εΐχε εκφράσει ό ιστορικός ηδη στο κεφάλαιο 4.81.1.1-3.3, όταν εκκινούσε τήν έστρατεία σε Μακεδονία-Θράκη, ύπογραμμίζοντας προκαταρκτικά όλες του τις άρετές - βλ. Oucken, ό. π. (ύποσ. 11), σσ. 295-299, H. D. Westlake, *Individuals in Thucydides*, Cambridge 1968, σσ. 148-165, G. Wylie, «Brasidas: Great Commander or Whiz-Kid?», *QUCC* 41 (1992) 75-95, και T. Burns, «The Virtue of Thucydides' Brasidas», *The Journal of Politics* 73 (2011) 508-523.

16. Η πολιορκία-άλωση τής Αμφιπόλης από τους Σπαρτιάτες του Βρασίδα παραδίδεται και από τδν Διόδωρο τδν Σικελιώτη, *Βιβλιοθήκη*, 12.67.5.3-68.4.1, όπου άπουσιάζει, όμως, κάθε νύξη στην συμμετοχη-εϋθύνη του Θουκυδίδη στην πτώση τής πόλης, με συνέπεια να μη συντρέχη κανένας λόγος άξιοποίησης τής άναφοράς του.

κτης πτώσης τῆς πόλης οἰκοδομεῖται μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ παρῶν ὁ ἱστορικός, στὴν προσπάθειά του νὰ δεῖξῃ πὼς ὄχι ὁ ἴδιος ὡς στρατηγὸς ἀλλὰ κανένας μὰ κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀντισταθῇ στὶς παροῦσες συνθήκες καὶ νὰ σώσῃ τὴν πόλη. Διαδοχικὰ ἡ ἐπιχειρηματολογία του ἀναφέρεται στὴν καταιγιστικὴ ἐπέλαση τοῦ Βρασίδα σὲ Μακεδονία καὶ Θράκη μὲ κύριο στόχο τὴν πόλη τῆς Ἀμφίπολης, στὶς στρατηγικὲς καὶ τὶς διπλωματικὲς ἰκανότητες τοῦ χαρισματικοῦ αὐτοῦ στρατηγοῦ καὶ στὴν ἀντίστοιχη ἀνικανότητα τοῦ ἕτερου Ἀθηναίου στρατηγοῦ, τοῦ Εὐκλέους, νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Βρασίδα.

Ἡ ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδη σχετικὰ μὲ τὴν πτῶσι τῆς Ἀμφίπολης ἐνσωματώνεται θεματικὰ στὴν γενικώτερη ἐκστρατεία τοῦ Βρασίδα σὲ Μακεδονία καὶ Θράκη κατὰ τὴν πρώτη φάσι τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὰ ἔτη 424-423 π.Χ.¹⁷. Ἡ δὲ Ἀμφίπολις παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα ὡς ὁ κύριος στόχος τῶν Σπαρτιατῶν στὴν εὐρύτερη αὐτὴν περιοχὴ, γιὰ μιὰ πλειάδα λόγων ποὺ δὲν προβάλλονται μὲν ἀναλυτικὰ, ὑποφώσκουν, ὅμως, αἰσθητὰ. Πρῶτον, λοιπόν, ἡ κομβικὴ τῆς θέσι στὶς ἐκβολὲς τοῦ Στρυμόνα καὶ τὰ σύνορα μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θράκης¹⁸, ἔπειτα ἡ ξυλεία τῶν παραποτάμιων κὶ ὄρεινῶν δασῶν¹⁹ καὶ ὁ περιβόητος ὀρυκτὸς πλοῦτος τῆς λεκάνης τοῦ Παγγαίου καί, τέλος, οἱ ἀλυσιδωτὲς ἀποστασίαι²⁰ ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία ποὺ θὰ πυροδοτοῦσε ἡ πτῶσι τῆς τὴν ἀνήγαγαν σὲ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ὁ ἐπιτολισμὸς ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη τῆς ἰδιαιτερότητος αὐτῆς τῆς Ἀμφίπολης ἔχει ὡς στόχο νὰ καταδείξῃ ἄμεσα τὴν σημαντικότητά της γιὰ τὸν ἔλεγχο μιᾶς ζωτικῆς περιοχῆς τῆς Βόρειας Ἑλλάδος κὶ ἔμμεσα τὴν τόσο μεγάλη ἐπιθυμία τοῦ Βρασίδα νὰ τὴν καταλάβῃ²¹. Ἐστιάζοντας, λοιπόν, τὴν προσοχὴ σὲ

17. Ἡ συγκεκριμένη ἐκστρατεία φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε ἀπὸ καιρὸ προγραμματισμένο σχέδιο τῶν Σπαρτιατῶν, σύμφωνα μὲ μαρτυρίες τοῦ ἴδιου τοῦ Θουκυδίδη, 3.92.4.7, τῆς ἐπὶ Θράκης παρόδου χρησίμως ἔξιν, καί, 4.70.1.1-3, Βρασίδα δὲ ὁ Τέλλιδος Λακεδαιμόνιος κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐτύγγανε περὶ Σικυῶνα καὶ Κόρινθον ὧν, ἐπὶ Θράκης στρατεῖαν παρασκευαζόμενος - βλ. L. Bodin, «Thucydide et la Campagne de Brasidas en Thrace: Remarques sur la Composition de l'Exposé», *Mélanges offerts a M. Octave Navarre par ses Élèves et ses Amis*, Toulouse 1935, 47-55.

18. βλ. Γ. Κράϊας, «Ὁ Στρυμὼν τῶν Ἀρχαίων», *Σερραϊκὰ Σύμμεικτα* 2 (2013) 241-258 (ἐδῶ 254-255), καὶ περαιτέρω G. B. Grundy, *Thucydides and the History of his Age*, τόμ. Β', Oxford 1948, σσ. 136-138, καὶ W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography*, τόμ. Γ', Berkeley / Los Angeles / London 1980, σσ. 298-346.

19. Τὸν σημαντικὸ αὐτὸν παράγοντα τὸν ἐπισημαίνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης, 4.108.1.2-3, ἡ πόλις αὐτοῖς ἦν ὠφέλιμος ξύλων τε ναυπηγησίων πομπῇ - βλ. A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, τόμ. Γ', Oxford (4)1969, σσ. 580-581, καὶ Hornblower, ὁ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 517-518.

20. βλ. H. D. Westlake, «Thucydides IV, 108, 4», *PCPhS* 7 (1961) 63-67.

21. βλ. Ἀ. Σ. Βλάχος, *Παρατηρήσεις στὸν Θουκυδίδη: Ἐνῆρα φησ Α'-Θ'*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1992, σ. 375.

αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐπιθυμία τοῦ Βρασίδα νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχία του μιὰ τόσο σημαίνουσα πόλη, γίνεται εὐκόλα κατανοητὸ πὼς μόνον δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ ἀνακοπῆ ἡ πορεία του πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ πολυπόθητου στόχου του.

Ἡ πορεία του, πάλι, στὴν Μακεδονία ἦταν κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀπλῶς ἐπιτυχής, ἀφοῦ κάμποσες πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς εἶχαν ἐποικίσει ἤδη στὴν δύναμή του, ἓνα γεγονός πού μαρτυροῦσε τὴν καταλυτικὴ ἰσχὺ τῆς στρατιᾶς του²². Μὲ τοὺς καλύτερους, λοιπόν, οἰωνοὺς βιάδιξε ὁ Βρασίδας ἐναντίον τῆς Ἀμφίπολης, ἐκκινῶντας μὲ σύσσωμο τὸν στρατό του ἀπὸ τὶς Ἀρνῆς τῆς Χαλκιδικῆς καὶ φτάνοντας σὲ μιὰ ἡμέρα στὸν Αὐλώνα καὶ τὸν Βορμισκο, παραθαλάσσιες πόλεις στὶς ἐκβολὲς τῆς Βόλβης²³. Ἐπιπλέον, ἐντὸς τῆς ἴδιας τῆς Ἀμφίπολης ὑπῆρχαν πρόθυμοι προδότες τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεσίας τῆς πόλης, οἱ Ἀργίλιοι, ἄποικοι τῶν Ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἤδη ἐντολὲς γιὰ ἐσωτερικὴ ἐπίθεση πρὸς ἐπικουρία τῆς ἐξωτερικῆς τῶν Σπαρτιατῶν²⁴. Μὲ μιὰ τέτοια πέμπτη φάλαγγα, καὶ δὴ σὲ μιὰ πόλη μὲ ἀνομοιογενῆ πληθυσμό, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἀποτελοῦσαν μειοψηφία, ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐφόδου πού μηχανευόταν ὁ Βρασίδας πρέπει νὰ θεωροῦνταν σχεδὸν δεδομένη, ἐφόσον οἱ πολιορκημένοι δὲν θὰ ἤξερον ποιὸν ἐχθρὸ νὰ ἀντιμετωπίσουν πρῶτα. Στοὺς πολλαπλοὺς αὐτοὺς συμμάχους τῶν Σπαρτιατῶν θὰ πρέπη νὰ προστεθῆ ἀσφαλῶς καὶ ὁ Μακεδόνας βασιλεὺς Περδίκκας, ὁ ὁποῖος στὸ πρόσωπο τῶν Σπαρτιατῶν βρῆκε τὸν τέλειο σύμμαχο ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, καθὼς αὐτοὶ ἀπὸ χρόνια ἐποφθαλμιοῦσαν ζωτικὲς περιοχὲς τοῦ βασιλείου του. Ὑπὸ αὐτὰ τὰ δεδομένα, γίνεται φανερὸ πὼς ἡ μάχη κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν ἄνιση γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἀφοῦ εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἓνα πολυμέτωπο ἐχθρὸ, ὁ ὁποῖος διέθετε ὄχι μόνον μιὰ σιδηρὰ ἐμπροσθοφυλακὴ ξακουστῶν πολεμιστῶν, ἀλλὰ καὶ μιὰ σφύζουσα ὀπισθοφυλακὴ ἰκανῶν συμμάχων.

Ὅ,τι, ὅμως, ἐξασφάλισε στοὺς Σπαρτιατῆς τὴν νίκη δὲν ἦταν ἡ ποιότητα τῶν συμμαχιῶν τους, ἀλλὰ οἱ στρατηγικὲς ἰκανότητες τοῦ στρα-

22. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Ἀκάνθου πού ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης, ἡ ὁποία περιῆλθε ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ στὴν σπαρτιατικὴ ἐπιτροπὴ ἀπλᾶ καὶ μόνον μὲ μιὰ ἰδιαίτερα πειστικὴ δημηγορία τοῦ Βρασίδα, 4.84.1.1-88.2.2 - βλ. Oucken, ὁ. π. (ὑποσ. 11), σσ. 300-301.

23. Πρβλ. 4.103.1.1-4, *Ἐπὶ ταύτην οὖν ὁ Βρασίδας ἄρας ἐξ Ἀρνῶν τῆς Χαλκιδικῆς ἐπορεύετο τῷ στρατῷ. καὶ ἀφικόμενος περὶ δέλιον ἐπὶ τὸν Αὐλώνα καὶ Βορμισκον, ἧ ἡ Βόλβη λίμνη ἐξίησιν ἐς θάλασσαν, καὶ δειπνοποιούμενος ἐχώρει τὴν νύκτα.* - γιὰ τὴν ὀνομασία τῶν τοποθεσιῶν, βλ. R. Syme, *Anatolica: Studies in Strabo*, ἐκδ. A. R. Birley, Oxford 1995, σσ. 197 & 340-343.

24. Πρβλ. 4.103.2.1-3.3, *ἧ καὶ μᾶλλον ὄρησε, βουλόμενος λαθεῖν τοὺς ἐν τῇ Ἀμφιπόλει πλὴν τῶν προδιδόντων. ἦσαν γὰρ Ἀργιλίων τε ἐν αὐτῇ οἰκῆτορες (εἰσὶ δὲ οἱ Ἀργίλιοι Ἀνδρῶν ἄποικοι) καὶ ἄλλοι οἱ ξυνέπρασσον ταῦτα, οἱ μὲν Περδίκκα πειθόμενοι, οἱ δὲ Χαλκιδεῦσιν.*

τηγοῦ τους, τοῦ Βρασίδα, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ διέθετε μιὰν ἀπαράμιλλη πολεμικὴ τεχνικὴ, καταλυτικὴ γιὰ ὅ,τι ἔπεφτε στὸν δρόμο της. Ἔτσι, καὶ στὴν περίπτωση τῆς Ἀμφίπολης κινήθηκε μὲ τὸν πλέον πρόσφορο τρόπο καὶ κατάφερε, μὲ τὴν συνέργεια τριῶν στοιχείων, τῆς προδοσίας ποὺ εἶχε συντελεστή, τοῦ χειμῶνα ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ποὺ ἐπιχείρησε, νὰ καταλάβῃ τὴν πόλη²⁵. Ἡ τριπλὴ αὐτὴ μέριμνα τοῦ Βρασίδα, καθὼς καὶ γιὰ τὴν προδοσία εἶχε φροντίσει ἐγκαίρως καὶ γιὰ καιρὸ ἐπέλεξε τὴν δύσκολη ἐποχὴ τοῦ χειμῶνα καὶ γιὰ ἐπίθεσι ἀποφάσισε τὴν ξαφνικὴ ἔφοδο, ἀναδεικνύει καὶ τὸ ἀνάστημά του ὡς στρατηγοῦ, ἀκαταμάχητου καὶ νικηφόρου. Ἀκόμα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης φαίνεται νὰ ὁμολογῇ τὸ μεγαλεῖο αὐτὸ τοῦ ἀντιπάλου του, ὅταν σημειώσῃ πὼς ὁ Βρασίδας, ἐὰν δὲν ἐπιδιδόταν, ἀφικνούμενος στὴν Ἀμφίπολη, σὲ ληηλασίες, εὐκόλα θὰ κυρίευε τὴν πόλη μὲ τὴν πρώτη του κιόλας ἐξόρμησι²⁶. Ἡ πίστις τοῦ ιστορικοῦ στὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸ λανθάνει καλὰ κρυμμένη πίσω ἀπὸ τὸ ἀπρόσωπο ῥήμα λέγεται, ὅπου, μὲ τὴν ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ τοῦ πλαγίου λόγου, κατορθώνει νὰ ἐκφράσῃ τὴν προσωπικὴ του ἄποψη, ἀποδίδοντάς τιν σὲ τρίτους²⁷.

Ἀλλά, παράλληλα μὲ τὶς στρατηγικὲς αὐτὲς ἰκανότητες τοῦ Βρασίδα, ὑπογραμμίζει σταθερὰ ὁ Θουκυδίδης καὶ τὶς διπλωματικὲς του, οἱ ὁποῖες ἔρχονται νὰ ὀλοκληρώσουν καὶ νὰ τελειοποιήσουν τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ του. Ἡ ὅλη προνοητικότητά του στὴν κατάληψη τῆς Ἀμφίπολης διαφαίνεται στὴν ἀμεσότητα, μὲ τὴν ὁποῖα κινήθηκε, γιὰ νὰ καταλάβῃ τὸν στόχο του, ὅταν, δηλαδή, ἡ πόλη φυλασσόταν ἀπὸ ἕναν μόνον Ἀθηναῖο στρατηγὸ, τὸν Εὐκλῆν, χωρὶς τὴν ἐνίσχυση τοῦ Θουκυδίδη. Συγκεκριμένα, ἐπέσπευσε τὴν ἐπίθεσή του, καθὼς ἀνησυχοῦσε, ἀπὸ τὴν μιὰ, μήπως φθάσῃ ὁ στόλος τοῦ Θουκυδίδη καὶ ἀνατραποῦν τὰ σχέδια του καὶ πληροφοροῦνταν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, πὼς ὁ Θουκυδίδης κατεῖχε πλούσια χρυσορρυχεῖα στὴν περιοχὴ καί, κατ' ἐπέκτασιν, ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροὴ στὸν ἐντόπιον πληθυσμὸ²⁸. Ἡ ἀνασφά-

25. Πρβλ. 4.103.5.3-5, *ἅμα μὲν τῆς προδοσίας οὔσης, ἅμα δὲ καὶ χειμῶνος ὄντος καὶ ἀπροσδοκῆτος προσπεσῶν* - βλ. H. Konishi, *Power and Structure in Thucydides: An analytical Commentary*, τόμ. Γ', Amsterdam 2009, σσ. 1287-1288.

26. Πρβλ. 4.104.2.1-3.1, *καὶ λέγεται Βρασίδαν, εἰ ἠθέλησε μὴ ἐφ' ἀρπαγὴν τῷ στρατῷ τραπέσθαι, ἀλλ' εὐθὺς χωρῆσαι πρὸς τὴν πόλιν, δοκεῖν ἂν εἰλεῖν*.

27. Τὸ ἀφηγηματικὸ αὐτὸ τέχνασμα τὸ συνηθίζει ὁ Θουκυδίδης, κάθε φορὰ ποὺ θέλει νὰ ἀποστασιοποιηθῇ ἀπὸ μιὰ πληροφορία - πρβλ. 1.132.5.6, 1.134.1.3, 2.20.1.2 κ. ἀ., ἐνῶ ἐδῶ ἐπαυξάνεται ἀπὸ τὸ δοξαστικὸ ῥήμα *δοκεῖν*, κάτι ποὺ καταδεικνύει ἐναργέστερα τὴν ἐπιφύλαξη ποὺ διατηροῦσε ὁ Θουκυδίδης, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐγκυρότητα τῶν πληροφοριῶν του - βλ. H. D. Westlake, «Λέγεται in Thucydides», *Mnemosyne* 30 (1977) 345-362 (ἐδῶ 355-356), καὶ Hornblower, ὀ. π. (ὑποσ. 4), σ. 505.

28. Πρβλ. 4.105.1.1-2.1, *Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Βρασίδας δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτησίῳ τε ἔχειν τῶν χρυσειῶν μετὰλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοιις τῶν ἡπειρω-*

λειά του αὐτή, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπικείμενη ἄφιξη τοῦ Θουκυδίδη, τὸν ὤθησε νὰ λάβῃ τὴν καλύτερη δυνατὴ ἀπόφαση, παρὰ τὴν πίεση τῶν καταστάσεων, γεγονὸς ποὺ μαρτυρεῖ καὶ τὴν δεινότητά του στὴν ἐκτίμηση τῶν πολεμικῶν συνθηκῶν. Ἡ ὄλη του, ὅμως, διπλωματικὴ δεξιότητα ἐκτυλίσσεται στὸ περιστατικὸ μὲ τὴν συμφωνία ποὺ συνάπτει κατὰ τὴν πολιορκία τῆς πόλης, ὅταν προτείνει, σὲ ὄσους ἀπὸ τοὺς Ἀμφιπολίτες τὸ ἐπιθυμοῦν, εἴτε νὰ παραμείνουν στὴν πόλιν μὲ τὰ ἴδια δικαιώματα ὅπως καὶ πρὶν εἴτε νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν ἄνευ ὄρων, μεταφέροντας ὅλα τοὺς τὰ ὑπάρχοντα²⁹. Ὁ ἐλιγμὸς αὐτὸς στόχο ἔχει νὰ κάμψῃ τὸ ταχύτερο δυνατὸν τὴν ἀντίσταση τῶν πολιορκημένων, πρὶν φτάσῃ ἡ ναυτικὴ βοήθεια τοῦ Θουκυδίδη, κάτι ποὺ πράγματι συνέβη, ἐφόσον μὲ αὐτὴν τὴν μετρίαν ξύμβασιν ἡ Ἀμφίπολη πέρασε σχεδὸν ἀμαχητὶ στὰ χέρια του³⁰.

Τὸ πορτραῖτο αὐτὸ τοῦ ἔξοχου στρατηγοῦ ποὺ φιλοτεχνεῖ ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὸν Βρασίδα, τοῦ προικισμένου μὲ μιὰν ἀνυπέροβλητη στρατηγικὴ καὶ διπλωματικὴ δεινότητα, φιλοδοξεῖ νὰ τὸν ἀναδείξῃ σὲ ἕναν ἀπροσμάχητο στρατηγὸ, μπρὸς στὸν ὁποῖον κανένας δὲν ἔχει καμμία ἐλπίδα³¹. Ἡ σαρωτικὴ του ἐπέλαση στὴν Χαλκιδικὴ ἔμελλε νὰ κορυφωθῇ μὲ τὴν κατάληψη τῆς σημαντικώτερης πόλης μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θράκης, τῆς Ἀμφίπολης, ἡ ὁποία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχῃ καμμία ἄλλη τύχη ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῆς στὴν βούλησίν του. Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ καθολικὴ ἰκανότητα τοῦ Βρασίδα ἔρχεται σὲ ἠχηρὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀνικανότητα τοῦ Εὐκλέους νὰ ὑπαρασπιστῇ τὴν Ἀμφίπολη ὡς φρούραρχὸς τῆς, τὴν στιγμὴ ποὺ σημειώνεται εὐκρινῶς ὅτι ἡ ἰσχύ τοῦ Ἀθηναίου

τῶν, ἠπειγέτο προκατασχεῖν, εἰ δύναίτο, τὴν πόλιν, μὴ ἀφικνουμένου αὐτοῦ τὸ πλῆθος τῶν Ἀμφιπολιτῶν, ἐλπίσαν ἐκ θαλάσσης ξυμμαχικὸν καὶ ἀπὸ τῆς Θράκης ἀγείραντα αὐτὸν περιποιήσιν σφᾶς, οὐκέτι προσχωροίη. Κατὰ τὸν Βλάχο, ὁ. π. (ὑποσ. 21), σσ. 377-378, οἱ φόβοι αὐτοὶ τοῦ Βρασίδα εἶναι μόνον ὑποθετικοί, ἐνὼ κατὰ τὸν Hornblower, ὁ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 509-510, πραγματικοί, ὑποστηρίζοντας, μάλιστα, πῶς τοὺς ἐκμυστηρεύτηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ ἴδιος ὁ Βρασίδας στὸν Θουκυδίδη, σὲ ἰδιωτικὴ τους συνάντηση κατὰ τὰ ἔτη 424-422 π.Χ. - βλ. περαιτέρω O. Luschkat, «Thukydides der Historiker», *RE* (1970) 1085-1354 (ἔδῳ 1099), καὶ C. Schneider, *Information und Absicht bei Thukydides: Untersuchung zur Motivation des Handelns*, διδ. διατρ., Göttingen 1974, σσ. 14-16.

29. Πρὸβλ. 4.105.2.1-106.1.1, καὶ τὴν ξύμβασιν μετρίαν ἐποιεῖτο, κήρυγμα τόδε ἀνειπῶν, Ἀμφιπολιτῶν καὶ Ἀθηναίων τῶν ἐνότων τὸν μὲν βουλόμενον ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ τῆς ἴσης καὶ ὁμοίας μετέχοντα μένειν, τὸν δὲ μὴ ἐθέλοντα ἀπιέναι τὰ ἑαυτοῦ ἐκφερόμενον πέντε ἡμερῶν.

30. Γιὰ τοὺς εὐάριθμους λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ Ἀμφιπολίτες προέβησαν στὴν ἀπόφασίν τους νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν τους, βλ. Ἀ. Ἰ. Γιαγκόπουλος / Ζ. Ἐ. Μαλαθούνη, *Θουκυδίδης Ἱστορία: Πελοποννησιακὸς Πόλεμος, Βιβλίον Δ΄*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 453-454.

31. Βλ. Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σ. 278: «It is true that the prominence given to the resourcefulness of Brasidas at each stage of the situation emphasises the difficulty of the task imposed upon the Athenian generals».

στρατηγού ἐντὸς τῆς πόλεως εἶχε πλέον μηδενιστῆ³². Ὁ Θουκυδίδης φαίνεται νὰ κατηγορῆ εὐθέως τὸν συστράτηγό του ὅτι ἀποδείχθηκε ἐξαιρετικὰ «λίγος» γιὰ τὶς κρίσιμες περιστάσεις, πολλῶ δὲ μᾶλλον ὡς ἀντίπαλος τοῦ Βρασίδα, καθὼς ἔχασε τὴν πόλη μέσα ἀπὸ τὰ χέρια του, χωρὶς νὰ δώσῃ καὶ μάχη³³. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ ἱστορικὸς φαίνεται νὰ ἀναζητᾶ ἐναγωνίως αἰτίες ἔξω ἀπὸ τὴν δική του ἀρμοδιότητα γιὰ τὴν πώση τῆς πόλης, μὴ διστάζοντας νὰ ἐνοχοποιήσῃ ἀκόμη καὶ ἕναν στρατηγό, γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν μπορεῖ νὰ δεχτῆ κανεὶς ἄκριτα ὅτι παρέδωσε τὴν πόλη ἄνευ ὄρων³⁴.

Βάσει ὧσων ἐλέχθησαν μέχρι στιγμῆς, διαπιστώνεται μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια τοῦ Θουκυδίδη νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἄλωση τῆς Ἀμφίπολης ὡς κάτι προδιαγεγραμμένο, ὡς κάτι ἀναπόφευκτο ἐξαιτίας τῆς περιορέουσας ἀτιμόσφαιρας. Ἐστιάζει διαδοχικὰ στὴν ὑψηλὴ σημαντικότητα τῆς πόλης καὶ τὴν θριαμβικὴ ἐπέλαση τῶν Λακεδαιμονίων, τὶς στρατηγικὲς καὶ διπλωματικὲς ἀρετὲς τοῦ Βρασίδα καὶ τὴν μειωμένη ἱκανότητα τοῦ Εὐκλέους, γιὰ νὰ ἀποπροσανατολίσῃ ἀπὸ τὸ θλιβερὸ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους συμβὰν τῆς ἀπώλειας τῆς Ἀμφίπολης. Εὐελπιστεῖ, μέσα ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἐπισήμανση τῆς ἀφευκτῆς πώσης τῆς πόλης, νὰ ὑποβάλλῃ στοὺς συμπολίτες του τὴν ἰδέα ὅτι δὲν εὐθύνεται αὐτὸς ὡς στρατηγὸς γιὰ τὴν ἀτυχή ἔκβαση, ἐφόσον κάθε ἄλλος στὴν θέση του θὰ εἶχε τὴν ἴδια ἀκριβῶς μοῖρα. Δὲν ἀποδείχθηκε αὐτὸς ἀνεπαρκῆς ἀπέναντι στὶς ἀυξημένες ἀπαιτήσεις τῶν καταστάσεων, ἀλλὰ οἱ καταστάσεις οἱ ἴδιες ἦταν ἀνώτερες ἀπὸ τὶς δυνάμεις ὅποιου στρατηγού καλοῦνταν νὰ τὶς ἀντιμετωπίσῃ, μὲ συνέπεια κάθε ἐπίρριψη εὐθύνης ἐναντίον του νὰ μὴν εὐσταθῇ. Ἡ Ἀμφίπολη, λοιπόν, θὰ ἔπεφτε οὕτως ἢ ἄλλως, εἴτε ἦταν ἐκεῖ ὁ Θουκυδίδης, γιὰ νὰ τὴν ὑπερασπιστῆ, εἴτε ὄχι, ὑποταγμένη σὲ ἕναν πανίσχυρο ἐχθρὸ κι ἕναν ἱκανότατο στρατηγό, ὡς ἀτυχὲς θῦμα τῶν καιρῶν καὶ τῶν περιστάσεων.

Τὸ ἐπιχείρημα, ὅμως, τῆς ἀναπόφευκτῆς πώσης τῆς Ἀμφίπολης δὲν ἀρκεῖ, γιὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν Θουκυδίδη ἀπὸ τὴν εὐθύνη του στὴν ἀπώλεια τῆς πόλης, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ κάτι ἀκόμα, ἰσχυρότερο, γιὰ νὰ φανῆ ὅτι εἶναι ἄμοιρος παντοίων τῶν εὐθυνῶν. Στὴν αὐτοῦπερα-

32. Πρβλ. 4.106.2.3, καὶ τοῦ παρόντος Ἀθηναίων στρατηγού οὐκέτι ἀκροώμενον - βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 19), σσ. 579 & 586-587.

33. Κατηγορία ἐναντίον τοῦ Εὐκλέους φαίνεται νὰ λανθάνῃ ἀκόμη καὶ στὴν προηγούμενη περίπτωση τοῦ πλαγιοαφηγηματικοῦ λέγεται, ὅπου ὁ ἱστορικὸς θέλει νὰ μεμφθῇ μᾶλλον τὸν συστράτηγό του, ἀλλὰ καλύπτει τὴν μομφή του ἔντεχνα πίσω ἀπὸ τὸ ἀπρόσωπο ῥήμα.

34. Βλ. Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σ. 283: «The account of Thucydides seems somewhat lacking in sympathy towards a colleague who, whatever his faults, was called upon to deal with a situation of very great difficulty.», ἐνῶ τὸν καταμερισμὸ τῆς εὐθύνης καὶ στοὺς δύο Ἀθηναίους στρατηγοὺς ὑπερασπίζεται ὁ Oucken, ὁ. π. (ὑποσ. 11), σσ. 306-317.

οπιστική του, λοιπόν, γραμμή, προτάσσει, εν συνεχεία, τὸ ἐπιχείρημα ὅτι αὐτὸς ὄχι μόνον δὲν ἀδιαφόρησε γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἀμφίπολης, ἀλλὰ ἔπραξε μάλιστα καὶ ὅ,τι ἀπαιτοῦσαν οἱ καταστάσεις, γιὰ νὰ τὴν σώσῃ³⁵. Ἡ συλλογιστική του πορεία ἀναφέρεται διαδοχικὰ στὴν ταχύτητα τῆς ἀντίδρασής του νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν Θάσο, στὴν ἐπιτυχή σωτηρία τῆς Ἡϊόνας, τοῦ ἐπινείου τῆς Ἀμφίπολης, καὶ στὴν ἀποτελεσματικὴ ὀχύρωση τῆς συγκεκριμένης πολίχνης, χωρὶς, ὅμως, νὰ καταθέτῃ οὔτε ἕναν λόγον γιὰ τὴν ἀπουσία του στὴν Θάσο.

Ὁ Θουκυδίδης, ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἐνδεχόμενη κατηγορία ἐναντίον του ὅτι ἀδιαφόρησε γιὰ τὴν μοῖρα τῆς Ἀμφίπολης καὶ χρονοτρίβησε ἄσκοπα, μέχρι νὰ ἐπιστρέψῃ γιὰ τὴν ὑπεράσπισή της, σπεύδει νὰ τονίσῃ ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτοαναφορὰ στὸ ὄνομα καὶ τὴν ιδιότητά του ὅτι ἐνήργησε *κατὰ τάχος*³⁶. Μόλις ἔλαβε τὸ μήνυμα ἀπὸ τοὺς πολιορκημένους γιὰ τὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς ἄμεσης ἐπέμβασής του, δὲν ὀλιγόρησε διόλου, παρὰ κινήθηκε πάραυτα μὲ τὸν ἑφταμελῆ του στόλο³⁷, γιὰ νὰ προσφέρῃ τὶς ὑπηρεσίες του στὴν πατρίδα του. Ἡ μνεία αὐτῆ στὴν ταχύτητα τῆς ἀντίδρασής του, ἂν καὶ ἴσως θὰ περνοῦσε ἀπαρτήρητη σὲ κάποια ἄλλη περίπτωση, στὴν παροῦσα τῆς ὑποφώσκουσας αὐτοὑπεράσπισής του εἶναι ἰδιαίτερα ὑποπτη, ἐφόσον φανερώνει ὄχι τόσο μιὰ κοινὴ στρατηγικὴ πρακτικὴ, ὅσο τὴν ἀγωνία του μὴν τυχὸν ἀποδειχθῆ ἄμελής³⁸. Στὴν συνέχεια τῆς ἀφήγησής του, ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀμεσότητα τῆς ἀφίξής του ἀπὸ τὴν Θάσο στὴν Ἡϊόνα³⁹, προσδοκῶντας πάντοτε νὰ μετριάσῃ τὴν ἐνοχί του, ἐφόσον αὐτὸς ἔκανε πράγματι ὅ,τι τοῦ ζητήθηκε, καὶ μάλιστα μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο. Μόνον γιὰ ἀδιαφορία, ἐπομένως, δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορηθῆ ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὁποῖος ἔκανε τὰ ἀδύνατα δυνατά, γιὰ νὰ βρεθῆ τάχιστα στὸ πλευρὸ τῶν πολιορκημένων Ἀμφιπολιτῶν, ἀσχέτως ἂν ἡ βοήθειά του ἔφτασε, παρὰ

35. Βλ. Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σ. 283: «[...] he himself made every effort to retrieve an already desperate situation.».

36. Πρβλ. 4.104.5.1-2, καὶ ὁ μὲν ἀκούσας κατὰ τάχος ἑπτὰ ναυσὶν αἰ ἔτυχον παροῦσαι ἔπλει.

37. Ὁ στόλος τοῦ Θουκυδίδη μόνον ἐπαρκῆς δὲν θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῆ, ἐφόσον ἑπτὰ μόνον πλοῖα σὲ μιὰ τόσο νευραλγικῆ πιερωχί τῆς Βορείου Ἑλλάδος τίποτε τὸ σημαντικὸ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ καταφέρουν σὲ μιὰ περίπτωση ἐκτάκτου ἀνάγκης, ὅπως αὐτὴ τῆς Ἀμφίπολης - βλ. Βλάχος, ὁ. π. (ὑποσ. 21), σ. 377. Τὴν μέγιστη εὐθύνη γιὰ τὴν ἀμέλεια αὐτὴ φέρει ἀναμφισβήτητα ἡ ἴδια ἢ κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας τῶν ῥιζοσπαστικῶν δημοκρατῶν τοῦ Κλέωνος, ἐφόσον ἔστειλαν οὐσιαστικὰ τὸν Θουκυδίδη χωρὶς δυνάμεις νὰ ὑπερασπιστῆ μιὰ πόλη, ἡ ὁποία, τουλάχιστον πληθυσμιακά, δὲν βρισκόταν πλήρως στὸ πλευρὸ τῶν Ἀθηναίων.

38. Βλ. Hornblower, ὁ. π. (ὑποσ. 4), σ. 508, «Ἐὰν ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὸς δὲν μιλοῦσε ἐδῶ γιὰ τὸν Θουκυδίδη ὡς στρατηγὸ, κανεὶς δὲν θὰ ἐπέκρινε τὴ φράση "ὀλοτάχως" ὡς προσπάθεια δικαιολόγησής.».

39. Πρβλ. 4.106.4.2-3, *εἰ γὰρ μὴ ἐβοήθησαν αἱ νῆες διὰ τάχους, ἅμα ἔφ' ἂν εἶχετο.*

τὴν ὄλη σπουδὴ του, τελικὰ ἀργά⁴⁰.

Ἀκόμη, ὅμως, καὶ αὐτὴ ἡ τάχιση, κατὰ τὰ λεγόμενά του, ἀντίδραση δὲν στάθηκε ἱκανὴ νὰ κρατήσῃ τὴν Ἀμφίπολη μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων, καθὼς οἱ πολλαπλὲς ἀρετὲς τοῦ ἐχθρικοῦ στρατηγοῦ ἦταν κατὰ πολὺ ἀνώτερες τῶν χειρισμῶν τῶν δύο Ἀθηναίων στρατηγῶν. Ἄντ' αὐτοῦ, ὁ Θουκυδίδης ἐπικεντρώνεται μέσα ἀπὸ τὸ κείμενό του ὄχι τόσο στὴν ἀποτυχία προάσπισης τῆς Ἀμφίπολης ὅσο στὴν ἐπιτυχία ὑπεράσπισης τῆς Ἡϊόνας, τοῦ παράκτιου λιμανιοῦ πλησίον τῆς Ἀμφίπολης, ἔργο ἐξ ὀλοκλήρου δικό του⁴¹. Ἐνῶ ἡ πτώση τῆς Ἀμφίπολης θεωρεῖται γιὰ τὸν Θουκυδίδη δεδομένη, τὴν στιγμὴ ποὺ συντρέχουν ὅλες οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατάληψή της ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ἡ σωτηρία τῆς Ἡϊόνας ἀποτελεῖ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς του ἀπὸ τὴν Θάσο⁴². Καὶ στὸν συγκεκριμένο στόχο εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἐπιτυχής, ἐφόσον κατορθώνει νὰ τὴν προσεγγίσῃ ἐκεῖνη ἀκριβῶς τὴν χρονικὴ στιγμὴ, ποῦ ἀναμενόταν ἡ ἐπίθεση τοῦ Βρασίδα, καὶ νὰ τὴν διατηρήσῃ στὴν ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία. Ὅχι μόνον δὲν θὰ πρέπη, λοιπόν, νὰ αἰτιᾶται ὁ Θουκυδίδης γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ἀμφίπολης, ἀλλὰ θὰ πρέπη καὶ νὰ τιμᾶται γιὰ τὴν σωτηρία τῆς Ἡϊόνας, ἡ ὁποία λίγο ἔλειψε νὰ χαθῇ, πράγμα ποὺ σίγουρα θὰ συνέβαινε, ἂν δὲν ἐπενέβαινε αὐτὸς ἐγκαίρως.

Ἀλλὰ οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Θουκυδίδη δὲν σταματοῦν ἀπλῶς στὴν διάσωση τῆς Ἡϊόνας ἀπὸ τὶς ἀρπακτικὲς διαθέσεις τοῦ Βρασίδα, παρὰ ἐπεκτείνονται καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς, καθιστῶντας τὸν Θουκυδίδη ἀκόμα πιὸ ἄξιο καὶ τελεσφόρο στρατηγό. Μὲ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ σημαντικώτατο αὐτὸ λιμάνι τοῦ Βορείου Αἰγαίου, λαμβάνει ὅλα τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα, προκειμένου ἡ πόλη ἀσφαλῶς ἔξῃ, νὰ καταστῇ, δηλαδή, τὸ δυνατώτερον ἀσφαλῆς ἐνώπιον ἐνὸς τόσο ἐπικίνδυνου ἐχθροῦ⁴³. Καὶ πράγματι οἱ ἐνέργειές του αὐτὲς ἐπέφεραν τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, καθὼς καὶ οἱ δύο ἐπιθέσεις ποὺ ἐξαπέλυσε ὁ Βρασίδα, αἰσθανόμενος νὰ χάνῃ μέσα ἀπὸ τὰ χέρια του τὴν κομβικὴ αὐτὴν πολίχνη, ἀποκρούσθηκαν μὲ ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν νέα φρουρὰ τῆς Ἡϊόνας. Τόσο ἡ κατὰ τὸν ποταμὸν ὅσο καὶ ἡ κατὰ γῆν ἔφοδος τοῦ Βρασίδα προσέκρουσαν ἐπάνω στὴν κραταιὰ ὀχύρωση τοῦ Θουκυδίδη, διατηρῶντας γιὰ ἀκόμη

40. Βλ. Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σ. 278: «[...] not a word points to the conclusion that he was negligent».

41. Βλ. Oucken, ὁ. π. (ὑποσ. 11), σ. 310: «[...] trotz seiner Objektivität betont er sein Verdienst um die Rettung von Eion viel mehr als nöthig war [...]», καὶ Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σ. 285: «Yet the prominence given to his success in saving Eion does serve to divert attention from his failure to save Amphipolis».

42. Πρβλ. 4.104.5.2-4, καὶ ἐβούλετο φθάσαι μάλιστα μὲν οὖν τὴν Ἀμφίπολιν, πρὶν τι ἐνδοῦναι, εἰ δὲ μὴ, τὴν Ἡϊόνα προκαταλαβών.

43. Πρβλ. 4.107.1.1-2.1, Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν τὰ ἐν τῇ Ἡϊόνι καθίστατο, ὅπως καὶ τὸ αὐτίκα, ἦν ἐπὶ ὁ Βρασίδα, καὶ τὸ ἔπειτα ἀσφαλῶς ἔξῃ, δεξάμενος τοὺς ἐθελήσαντας ἐπιχωρῆσαι ἄνωθεν κατὰ τὰς σπονδάς.

μία φορά την Ήλιονα απόρθητη για τους Σπαρτιᾶτες και τὸν Θουκυδίδη σωτήρα για τοὺς Ἀθηναίους⁴⁴. Μὲ ἐκπληκτικὴ μαεστρία, λοιπόν, συνεχίζει ὁ Θουκυδίδης νὰ προβάλλῃ τὰ στρατηγικά του ἐπιτεύγματα, ἀναφορικὰ μὲ τὴν Ήλιονα, κινούμενος πάντοτε βάσει τῆς πάγια γραμμῆς του νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ἐξαιτίας του πτώση τῆς Ἀμφίπολης, στρέφοντας τὸν ἀφηγηματικὸ φακὸ σὲ ὅ,τι τὸν συμφέρει.

Ἀπὸ τὴν παρουσίαση ποὺ προηγήθηκε, ἀποκαθίσταται ὁ Θουκυδίδης στὰ μάτια τῶν ἀναγνωστῶν ὡς πραγματικὰ ὑπεύθυνος, ἐπιμελῆς κι ἀποτελεσματικὸς στρατηγός, ὁ ὁποῖος παρείχε ἀνιδιοτελῶς τὸν ἑαυτὸ του στίς ὑπηρεσίες τῆς Ἀθήνας. Κινήθηκε μὲ ἀπαράμιλλη ταχύτητα ἀπὸ τὴν Θάσο στὴν Ἀμφίπολη, κατάφερε ὑπὸ τις πλέον ἀντίξοες συνθήκες νὰ σώσῃ τὴν Ήλιονα καὶ ἀπέκρουσε θριαμβευτικὰ ὅλες τις ἐπιθέσεις τοῦ Βρασίδα, γεγονότα ποὺ παραθέτει ὁ ἴδιος ἀναλυτικά. Καὶ ἂν, ὅμως, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ ἀμφισβητήσῃ τις ἐπιτυχίες του αὐτές, ἀφοῦ ἔλαβαν πραγματικὰ χώρα, κανένας, ἐπίσης, δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψῃ ὅτι αὐτὲς ἔχουν ἕναν ἀπώτερο σκοπὸ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ προβολὴ στρατιωτικῶν ἐπιτευγμάτων. Ὁ Θουκυδίδης, λοιπόν, μὲ τὴν τόσο ἐκτενῆ παράθεση τῶν ἐπιτυχιῶν του, ἀποσκοπεῖ στὴν κάλυψη τῆς ἀποτυχίας του κατὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ἀμφίπολης, ἐπιθυμώντας νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸ του ὡς ἕναν ἐπιτυχημένο καὶ ὄχι ὡς ἕναν ἀποτυχημένο στρατηγό. Ἐστιάζοντας σὲ ὅ,τι κατάφερε, εὐελπιστεῖ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴ ἀπὸ ὅ,τι δὲν κατάφερε καὶ νὰ ἐξίλειωθῇ στὴν συνείδηση τῶν συμπολιτῶν του ὅτι, μπορεῖ νὰ ἔχασε τὴν Ἀμφίπολη, ἢ ὅποια ἦταν ἀναμενόμενο νὰ πέσῃ, ὡστόσο μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὴν Ήλιονα, καταβάλλοντας ὑπεράνθρωπες προσπάθειες. Ὁ Θουκυδίδης, λοιπόν, ὑποστηρίζει ὅτι ὡς στρατηγὸς στὴν συγκεκριμένη περιοχὴ κατὰ τὴν συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή ἔδρασε, ὅπως ἀκριβῶς ἐπέτασε ἡ θέση του, ἐπιχειρῶντας μὲ κάθε τρόπο νὰ περισώσῃ ὅ,τι προλάβαινε, θέτοντας τὴν σωτηρία τῆς Ήλιονας πᾶνω ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τῆς Ἀμφίπολης.

Ἐνῶ, ὅμως, ὅλα φαίνονται νὰ βαίνουν ὑπὲρ τοῦ Θουκυδίδη, ἀπαλλάσσοντάς τον σχεδὸν ἀπὸ κάθε εὐθύνη γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ἀμφίπολης κι ἀναγνωρίζοντάς του μιὰ καίρια συμβολὴ γιὰ τὴν σωτηρία τῆς Ήλιονας, ἔρχεται ἕνα ἀρκετὰ μελανὸ σημεῖο νὰ σκιάσῃ τὴν ὅλη ἐπιχειρηματολογία του, ἡ ἀπουσία του στὴν Θάσο. Γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν βρισκόταν στὴν Ἀμφίπολη ἢ τὴν Ήλιονα, ὅπου ἦταν ἡ βάση τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου, δὲν γίνεται ὁ παραμικρὸς λόγος στὴν ἀναφορὰ του, παρέχοντας, ἔτσι, τὸ δικαίωμα στὸν κάθε ἀναγνώστη νὰ εικάσῃ ὅ,τι ἐπιθυμεῖ σχετικὰ μὲ

44. Πρβλ. 4.107.2.1-4, ὁ δὲ πρὸς μὲν τὴν Ήλιονα κατὰ τε τὸν ποταμὸν πολλοῖς πλοίοις ἄφνω καταπλεύσας, εἴ πως τὴν προύχουσαν ἄκραν ἀπὸ τοῦ τείχους λαβὼν κρατοίη τοῦ ἔσπλου, καὶ κατὰ γῆν ἀποπειράσας ἅμα, ἀμφοτέρωθεν ἀπεκρούσθη - βλ. Βλάχος, ὅ. π. (ὑποσ. 21), σ. 380.

αυτό⁴⁵. Ὁ Θουκυδίδης ὄφειλε ὡς στρατηγὸς νὰ βρίσκεται μὲ τὸν στόλο του, ὅπου ὑπῆρχε ἀπειλὴ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ὄχι νὰ περιφέρεται ἄσκοπα στὶς θάλασσες, ἐκθέτοντας σὲ μέγιστο κίνδυνο τὶς περιοχὲς ποὺ ἔπρεπε θεωρητικὰ νὰ προστατευθῶν⁴⁶. Τὸ ὅτι ἀποσιωπᾶ κάθε πληροφορία σχετικὰ μὲ τὴν ἀπουσία του ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ χώρα ποὺ ἔπρεπε νὰ φυλάσσει εἶναι ἐξαιρετικὰ ὑποπτο καὶ ἐπιτρέπει τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Θουκυδίδης τὸ ἀποκρύπτει σκόπιμα, διότι ἀπλούστατα ἐλέγχεται ἄμεσα γιὰ αὐτό⁴⁷. Πράγματι, ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν ποὺ ὁ ἴδιος παραθέτει δὲν φαίνεται νὰ συντρέχη κανένας ἀπολύτως λόγος γιὰ τὴν ἀπουσία του στὴν Θάσο, ἐφόσον δὲν σκόπευε οὔτε σὲ καμμιά ἐπιχείρησιν ἐπὶ τῆς νήσου νὰ προβῆ οὔτε βοήθεια ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ συμμάχους νὰ καλέσῃ. Ἐνδεχομένως, νὰ εἶχε ὑποεκτιμῆσει τὸν κρισιμώτατο κίνδυνο ποὺ διέτρεχε ἡ Ἀμφίπολις ἀπὸ τὴν προσπέλασιν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀγνοῶντας τὶς διαθέσεις καὶ τὶς ἰκανότητες τοῦ Βρασίδα, καὶ νὰ θεώρησε ὅτι προλάβαινε ἀκόμη νὰ ἐπισκεφθῆ σύντομα τὴν Θάσο⁴⁸. Ἡ ἀφελὴς αὐτὴ στάσις, ὅμως, νὰ μὴν εἶναι παρῶν, παρότι στρατηγὸς καὶ ἐπικεφαλῆς στόλου, τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ παρουσία του θὰ ἦταν καθοριστικὴ γιὰ τὴν προστασία τῆς Ἀμφίπολις στάθηκε μοιραία γιὰ τὴν ἄτυχη πόλιν καὶ τὸν ἀνάγκασε, τρόπον τινά, νὰ τὴν παραλείψῃ ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν του.

Συμπερασματικά, ἡ περιγραφὴ τῆς ἄλωσης τῆς Ἀμφίπολις ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες τὸν χειμῶνα τοῦ 424 π.Χ. διακρίνεται στὸν Θουκυδίδην ἀπὸ μιὰ μοναδικὴ ἰδιαιτερότητα, ἡ ὁποία θέτει σὲ ἰσχυρὴ ἀμφισβήτηση τὴν παρομιώδη ἀντικειμενικότητά του. Τὸ γεγονός καὶ μόνον ὅτι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας διατέλεσε στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων κατὰ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἀρκεῖ, γιὰ νὰ χάρισις στὴν ἀφήγησίν του ἕναν ἰδιαίτερο τόνο, ὁ ὁποῖος, ὅμως, φαίνεται νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν γενικὴ περὶ ἀλήθειας ἀρχὴ του. Ἔτσι, ὁ Θουκυδίδης δὲν παραθέτει τὰ διάφορα γεγονότα, ὅπως ἀκριβῶς αὐτὰ συνέβησαν, ἀλλὰ ἰδιοτελῶς τονίζει ἐκεῖνα τὰ

45. Βλ. Westlake, ὅ.π. (ὑποσ. 12), σσ. 285-286, Papastavru, ὅ. π. (ὑποσ. 7), σσ. 17-18, Gomme, ὅ.π. (ὑποσ. 19), σσ. 586-588, G. F. Abbott, *Thucydides: A Study in Historical Reality*, London² 1970, σσ. 114-117, Luschnat, ὅ. π. (ὑποσ. 28), σσ. 1099-1100, D. Kagan, *The Archidamian War*, Ithaca/London 1974, σσ. 295-296, καὶ Ellis, ὅ.π. (ὑποσ. 11), σσ. 30-31.

46. Γιὰ τὴν ἀδικαιολόγητη αὐτὴν ἀπουσία του σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ D. Kagan, *Ὁ Πελοποννησιακὸς Πόλεμος*, μτφ. Ν. Πηληβάρης, Ἀθήνα 2004, σ. 265, ὅτι ὁ Θουκυδίδης «βρισκόταν σὲ λάθος μέρος τῆς λάθος στιγμῆς».

47. Βλ. Oucken, ὅ. π. (ὑποσ. 11), σ. 320: «Allein Thukydides entschuldigt sich damit nicht einmal [...], καὶ Westlake, ὅ. π. (ὑποσ. 12), σ. 287: «[...] he has omitted to give the reason why he was at Thasos because it would not have strengthened and might have weakened his case for his own defence».

48. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, μάλιστα, τονίζει μὲ ἔμφαση πόσο κοντὰ βρισκόταν ἡ Θάσος ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολιν, 4.104.4.6-7, *ἀπέχουσα τῆς Ἀμφιπόλεως ἡμίσεος ἡμέρας μάλιστα πλοῦν*, θέλοντας νὰ ἐπισημάνῃ πὼς δὲν εἶχε ἀπομακρυνθῆ σχεδὸν καθόλου ἀπὸ τὴν βάση του στὴν Ἡϊόνα - βλ. Schneider, ὅ. π. (ὑποσ. 28), σ. 13 (ὑποσ. 11).

στοιχεῖα πού φαίνονται νὰ τὸν ὠφελοῦν, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἀποσιωπᾶ ἐκεῖνα πού φαίνονται νὰ τὸν βλάπτουν⁴⁹. Τὸ θλιβερὸ συμβάν τῆς πτώσης τῆς Ἀμφιπόλης, ὅπου ὁ Θουκυδίδης ἔχει τεράστιο μερίδιο εὐθύνης ὡς στρατηγός, ὀφείλει πάση θυσίᾳ νὰ μετριασθῇ, μετριάζοντας ταυτοχρόνως καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ μοιραίου γιὰ τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοῦ. Στὴν ἐπιδιώξή του αὐτήν, ἐπιστρατεύει ὁ συγγραφέας μιὰ ἰσχυρὴ ἐπιχειρηματολογία, ὑποστηρίζοντας, ἀρχικά, πὼς ἡ Ἀμφιπολιθὴ θὰ ὑπέκυπτε οὕτως ἢ ἄλλως στὶς δυνάμεις τῶν Σπαρτιατῶν καί, ἔπειτα, πὼς ὁ ἴδιος ἔπραξε τὰ δέοντα γιὰ τὴν ὑπεράσπισή της. Ἡ τόσο ἰσχυρὴ, ὅμως, ἐπιχειρηματολογία ἐπιφέρει τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸ ἐπιδιωκώμενο, καθὼς καταδεικνύει ἀκόμη ἐναργέστερα τὴν ἐνοχή του, ἐφόσον, ἐὰν ἦταν ὄντως ἄμοιρος εὐθυνῶν, δὲν θὰ χρειαζόταν νὰ παρατάξῃ τόσα πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀθωότητά του. Ὑπὸ τὴν ὀπτική αὐτήν, ἡ αὐτοὑπεράσπισή του, ἀναφορικὰ μὲ τὴν πτῶση τῆς Ἀμφιπόλης, μετατρέπεται σὲ ἀπολογία, καθὼς ὁ Θουκυδίδης, ἀποδεχόμενος ἔμμεσα τὴν ἐνοχή του, φαίνεται νὰ ἀπολογῆται ἀπέναντι στοὺς συμπολίτες του γιὰ αὐτήν, προσπαθῶντας νὰ δικαιολογήσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸν ἑαυτό του⁵⁰. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅμως, πού σαφῶς εἶχαν μιὰ πολὺ πιὸ κοντινὴ εἰκόνα τῆς τότε πραγματικότητας ἀπὸ αὐτήν πού σκιαγραφεῖ ὁ Θουκυδίδης, τοῦ ἀναγνώρισαν ἄμεσα πλήρη εὐθύνη καὶ τὸν τιμώρησαν μὲ τὴν βαρύτερη ποινὴ τῆς ἐξορίας, πρὶν ἀκόμα ἀναγνώσουν τὴν ἀπολογητικὴ αὐτὴν ἔκθεση στὴν *Ἱστορία* του⁵¹. Ἐπομένως, ὅσο καὶ ἂν ὁ Θουκυδίδης προσπαθεῖ νὰ πείσῃ γιὰ τὸ ἀντίθετο, ὅτι, δηλαδή, ἡ στάση του ὡς στρα-

49. Χαρακτηριστικὰ σημειώνουν οἱ A. W. Gomme, *The Greek Attitude to Poetry and History*, Berkeley / Los Angeles 1954, σ. 162, «Thucydides could obviously have told us so much more of the Amphipolis campaign than he has [...]», A. G. Woodhead, «Thucydides' Portrait of Cleon», *Mnemosyne* 13 (1960) 289-317 (ἐδῶ 316), «[...] the historian is prepared to bend material to his purpose when he has a particular use for it.», Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σ. 276, «[...] he writes almost as though he himself played no part in it.», καὶ Ellis, ὁ. π. (ὑποσ. 11), σσ. 28-29, «[...] our author has provided us with a loaded and misleading version whose inadequacies are very simply explained in terms of a wish on his part to represent his own delinquency in a more favourable light than that in which his contemporaries saw it and to do so by means sufficiently subtle to camouflage the attempt».

50. Ἀσφαλῶς, ὅλη αὐτὴ ἡ αὐτοὑπεράσπιση λανθάνει μόνον καλὰ κρυμμένη στὴν ἀφήγησή τοῦ ἱστορικοῦ, ἢ ὁποῖα δὲν βαρύνεται ἀπὸ καμμία εὐθεία καὶ λεπτομερῆ ἀπολογία - βλ. Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 12), σσ. 276-277, καὶ περαιτέρω F. E. Adcock, «The Archidamian War, 431-421 B. C.», *CAH V* Cambridge 1927, σ. 244, Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σσ. 161-162, καί, ὁ. π. (ὑποσ. 19), σσ. 584-586, R. A. Baumann, «A Message for Amphipolis», *AClass* 11 (1968) 170-181, Schneider, ὁ. π. (ὑποσ. 28), σσ. 11-12, J. T. Roberts, *Accountability in Athenian Government*, Madison 1982, σ. 130, καὶ L. Kallet-Marx, *Money, Expense, and Naval Power in Thucydides' History 1-5.24*, διδ. διατρ., Berkeley / Los Angeles / Oxford 1993, σσ. 172-176.

51. Βλ. Abbott, ὁ. π. (ὑποσ. 45), σ. 2: «[...] the historian did everything possible under the circumstances. But the Athenians saw the matter in a different light [...]».

τηγοῦ στήν Ἀμφίπολη ἦταν κάτι παραπάνω ἀπὸ ἄμεμπτη, τὸ γεγονός καὶ μόνον τῆς ἐξορίας του μαρτυρεῖ μιὰ τεράστια εὐθύνη ἀπὸ μέρους του ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος⁵². Ἡ προοπτική, λοιπόν, ποὺ καταθέτει ὁ Θουκυδίδης μέσα ἀπὸ τὴν *Ἱστορία* του μόνον παραπλανητικὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ, ἐφόσον παρουσιάζει τὰ γεγονότα μὲ ἰσχυρὲς ἀλλοιώσεις πρὸς ὄφελός του, κάτι ποὺ τραυματίζει ἔντονα τὴν ὅλη ἀντικειμενικὴ του θεώρηση⁵³.

Ἀλλὰ ἡ ἐξιστόρηση τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τὶς συρράξεις ποὺ ἔλαβαν χώρα γύρω ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη δὲν ἐξαντλεῖται μόνον στήν πτώση τῆς πόλης τὸν χειμῶνα τοῦ 424 π.Χ. στὰ χέρια τοῦ Βρασίδα, παρὰ ἐπεκτείνεται περαιτέρω καὶ στήν ἀφήγηση τῆς ὁμώνυμης μάχης τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 422 π.Χ.⁵⁴. Ἡ κυριαρχία τῶν Σπαρτιατῶν στήν Ἀμφίπολη κύλησε ἀπρόσκοπτα γιὰ δύο περίπου χρόνια, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι μὲ ἀρχηγὸ τὸν Κλέωνα⁵⁵ ἐπιχείρησαν νὰ τὴν ἀνακαταλάβουν καὶ νὰ ἐδραιώσουν ἐκ νέου τὴν ἡγετικὴ τους θέση στήν εὐρύτερη περιοχὴ⁵⁶. Ἡ μάχη, ὅμως, ποὺ δόθηκε ἦταν ὄχι μόνον ἀνεπιτυχὴς ἀλλὰ καὶ ταπεινωτικὴ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἐφόσον ὄχι μόνον δὲν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ὑλοποιήσουν τὰ σχέδιά τους γιὰ ἀνάκαμψη, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὠδήγησε στήν σύναψη τῆς

52. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς εὐθύνης ἢ μὴ τοῦ Θουκυδίδη στήν πτώση τῆς Ἀμφίπολης, βλ. G. Busolt, *Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia: Der Peloponnesische Krieg*, τόμ. Γ' (2), Hildesheim 1967, σσ. 1153-1158, ὅπου καὶ ὅλη ἡ παλαιότερη σχετικὴ συζήτηση.

53. Βλ. Oucken, ὁ. π. (ὑποσ. 11), σ. 309: «Man wird die Objektivität des Geschichtschreibers bewundern wollen, welcher seine eigenen persönlichen Angelegenheiten so kurz wie möglich abmacht, selbst auf die Gefahr falschen Verdachtes hin».

54. Βλ. N. Jones, «The Topography and Strategy by the Battle of Amphipolis in 422 B.C.», *California Studies in Classical Antiquity* 10 (1977) 71-104, καὶ Pritchett, ὁ. π. (ὑποσ. 18).

55. Βλ. J. E. Kirchner, «Kleons Strategie im Jahre 424/3», *RhM* 44 (1889) 154-156, A. B. West / B. D. Meritt, «Cleon's Amphipolitan Campaign and the Assessment List of 421», *AJA* 29 (1925) 59-69, M. F. McGregor, «The last Campaign of Kleon and the Athenian Calendar in 422/1 B.C.», *AJPh* 59 (1938) 145-168, P. Roussel, «La Campagne de Cléon en Thrace», *Serta Kazaroviana* 16 (1950) 257-263, B. Baldwin, «Cleon's Strategy at Amphipolis», *AClass* 11 (1968) 211-214, B. Mitchell, «Kleon's Amphipolitan Campaign: Aims and Results», *Historia* 40 (1991) 170-192, καὶ E. Heitsch, «Thukydides V 1», *RhM* 139 (1996) 102-110.

56. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν δύναμη κάθε στρατεύματος, βλ. J. Maclnnes, «The Athenian Cavalry in the Peloponnesian War and at Amphipolis», *CR* 25 (1911) 193-195 (ἐδῶ 194), J. Kromayer, *Antike Schlachtfelder: Bausteine zu einer antiken Kriegsgeschichte*, τόμ. Δ', Berlin 1924-1931, σσ. 203-204, Papastavru, ὁ. π. (ὑποσ. 7), σ. 20, Baldwin, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σ. 212, Hunter, ὁ. π. (ὑποσ. 14), σσ. 31-32, W. K. Pritchett, «The Woodheaden Interpretation of Kleon's Amphipolitan Campaign», *Mnemosyne* 26 (1973) 376-386 (ἐδῶ 385-386), A. L. Boegehold, «Thucydides' Representation of Brasidas before Amphipolis», *CP* 74 (1979) 148-152 (ἐδῶ 151-152), Wylie, ὁ. π. (ὑποσ. 15), σσ. 88-90, Hornblower, ὁ. π. (ὑποσ. 4), σ. 643, Konishi, ὁ. π. (ὑποσ. 25), σ. 1391, καὶ, ἀναλυτικώτερα, N. Morpeth, *Thucydides' War: Accounting for the Faces of Conflict*, Hildesheim / Zürich / New York 2006.

Νικίειου Ειρήνης τὸν ἀμέσως ἐπόμενο χρόνο⁵⁷. Ὁ Θουκυδίδης, βέβαια, ὡς ἐξόριστος πλέον, δὲν εἶχε καμμία ἀπολύτως συμμετοχὴ στὰ καθέκαστα τῆς ὅλης σύγκρουσης, πράγμα ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τηρήσῃ μιὰν ἀμιγῶς ἀντικειμενικὴ γραμμὴ, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν διεξαγωγὴ τῆς μάχης. Ὅμως, καὶ πάλι ἡ ἀφήγησή του δὲν φαίνεται νὰ τηρῇ τοὺς κανόνες τῆς ἀπολύτως ἀντικειμενικῆς ἱστοριογραφίας, καθὼς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον περιγράφει τὶς κινήσεις τῶν δύο στρατῶν, ἐπιδέχεται ἐκτενῆ ἔλεγχο ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικότητά του. Ἔτσι, ὁ Κλέων ὡς ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατεύματος χαίρει μιᾶς ἀρκετὰ μειωτικῆς προσέγγισης ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη⁵⁸, ἐνῶ ὁ Βρασίδης, ἀντιθέτως, μιᾶς ἀρκετὰ ὑμνητικῆς, κάτι ποὺ δὲν φαντάζει ἀπολύτως ἀληθές καὶ γιὰ τοὺς δύο ἡγέτες. Τόσο κατὰ τὴν προπαρασκευὴ, λοιπόν, καὶ τὴν τακτικὴ τῆς μάχης, ὅσο καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴ καὶ τὸν ἀπόηχο αὐτῆς, ἡ πλάστιγγα τοῦ συγγραφέα γέρνει ἐμφανῶς πρὸς τὸ μέρος τοῦ Βρασίδα, ἐπιφέροντας, ὅμως, ἔτσι ἕνα καίριο πλῆγμα στὴν ἀντικειμενικότητά του.

Κατὰ τὴν προπαρασκευὴ τῆς μάχης οἱ πρωτοβουλίες τῶν δύο στρατηγῶν, ὅπως παρουσιάζονται πάντα μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ματιὰ τοῦ Θουκυδίδη, εἶναι ἐνδεικτικὲς τῆς στρατηγικῆς τους δεινότητος, παρουσιάζοντας ἕναν Κλέωνα ἀρκετὰ κατώτερο τοῦ Βρασίδα. Ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀφίξεως τῶν συμμάχων, ὁ Κλέων ἡσύχαζε μὲ τὸν στρατό του στὴν παραθαλάσσια Ἡϊόνα, τὴν βάση τῶν Ἀθηναίων στὴν περιοχὴ μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ἀμφίπολης, *περιμένων καλύτερα βοήθεια* καὶ

57. Τὸ κείμενο τῆς συνθήκης παραδίδεται ἀκροθιγῶς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θουκυδίδη, 5.23.1.1-24.1.8 - βλ. J. Steup, «Der Abschluss des 50jährigen Friedens bei Thukydides», *RhM* 25 (1870) 273-305, A. Andrewes / D. M. Lewis, «Note on the Peace of Nicias», *JHS* 77 (1957) 177-180, Παπαstavru, ὁ. π. (ὑποσ. 7), σ. 21, καὶ D. Kagan, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, Ithaca / London 1981.

58. Ἡ ἔρευνα φαίνεται νὰ ἔχη διχαστῆ στὸ συγκεκριμένο θέμα, μὲ ἄλλους μελετητὲς νὰ ἀκολουθοῦν τὸν Θουκυδίδη καὶ νὰ σωρρεύουν πλῆθος κατηγορίες στὸν Κλέωνα, βλ. Roussel, ὁ. π. (ὑποσ. 55), A. W. Gomme, «Thucydides and Kleon: The second Battle of Amphipolis», *Ἑλληνικά* 13 (1954) 1-10, B. X. d. Wet, «A Note on Woodhead's "Thucydides' Portrait of Cleon"», *AClass* 5 (1962) 64-68, F. M. Cornford, *Thucydides Mythistoricus*, London 1965, σ. 110, Pritchett, ὁ. π. (ὑποσ. 52), Mitchell, ὁ. π. (ὑποσ. 55), I. G. Spence, «Thucydides, Woodhead and Kleon», *Mnemosyne* 48 (1995) 411-437, καὶ J. F. McGlew, «"Everybody Wants to Make a Speech": Cleon and Aristophanes on Politics and Fantasy», *Arethusa* 29 (1996) 339-362, καὶ ἄλλους νὰ ἐπιδοκιμάζουν τὴν τόσο ἐχθρική στάση τοῦ ἱστορικοῦ καὶ νὰ ἀθωώνουν τὸν Ἀθηναῖο στρατηγό, βλ. Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), A. Andrewes, «The Mytilene Debate: Thucydides 3.36-49», *Phoenix* 16 (1962) 64-85, A. W. Gomme, *More Essays in Greek History and Literature*, ἐκδ. D. A. Campbell, Oxford 1962, σσ. 107-108, Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 15), σσ. 60-85, Baldwin, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σ. 214, D. Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Ithaca / London 1969, σσ. 367-368, Βλάχος, ὁ. π. (ὑποσ. 6), σσ. 149-181, F. Jorsal, «Thucydides' Introductions of Cleon and the final Evaluation in V, 16,1», *MT* 23 (1974) 3-18, M. Tulli, «Cleon in Tucidide», *Helikon* 20-21 (1980-1981) 249-255, καὶ S. Valzania, «Cleon, l' eredità negata», *QS* 56 (2002) 91-118.

ὄχι ἐνεργῶντας πρὸς τρομοκράτηση τοῦ ἐχθροῦ⁵⁹. Στὴν παθητικὴ αὐτὴ στάση τοῦ Κλέωνος, ἀντιπροβάλλει ὁ Θουκυδίδης τὴν ἐνεργητικὴν τοῦ Βρασίδα, ὁ ὁποῖος, μὲν ἀντιλήφθηκε τὴν παρουσία τῶν Ἀθηναίων στὴν Ἱόνια, ἀντιπαρατάχθηκε μὲ τὸν στρατὸ τοῦ ἐπὶ μετεώρου ἐπάνω στὸ Κερδύλλιο ὄρος⁶⁰. Ἡ διατύπωση καὶ μόνον ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη τῆς τοποθέτησης τῶν δύο στρατῶν, τοῦ Κλέωνος χαμηλὰ καὶ τοῦ Βρασίδα ψηλά, φανερώνει μιὰ πρώτη μομφὴ ἐναντίον τοῦ Κλέωνος, ἐφόσον δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ στρατοπεδεύσῃ σὲ σημεῖο, ὅπου νὰ ἐλέγχωνται ὅλες του οἱ κινήσεις ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ⁶¹. Στὴν συνέχεια, γίνεται λόγος γιὰ τὴν γενικώτερη πολεμικὴ ἀντίληψη τῶν δύο ἀρχηγῶν, μὲ τὸν Κλέωνα, ἀπὸ τὴν μιὰ, νὰ ὑπερορᾷ τὸν στρατὸ τοῦ ἀντιπάλου του καὶ τὸν Βρασίδα, ἀπὸ τὴν ἄλλη, νὰ παρασκευάζεται γιὰ τὴν ἐπικείμενη σύγκρουση⁶². Ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν Ἀθηναίων προβάλλεται καὶ πάλι ἀπὸ τὸν γράφοντα ὡς ἀξιόμιμος στρατηγικὰ, διότι δὲν ἐκτιμᾷ σωστὰ τὶς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ ὁ Βρασίδας, ἀντιθέτως, ὡς ἐξαιρετικὰ προνοητικὸς, ἐφόσον προετοιμάζεται ὀρθὰ γιὰ τὴν μάχη. Ἡ διάκριση, ὅμως, κατὰ τοῦ Κλέωνος κορυφώνεται, ὅταν ὁ Θουκυδίδης τὸν παρουσιάξῃ νὰ πέφτῃ ἀκριβῶς στὴν παγίδα ποῦ τοῦ ἔστησε ὁ Βρασίδας, ὅταν, δηλαδή, ὁ Κλέων ἀρχίζει νὰ βαδίζει ἐναντίον τῆς Ἀμφίπολης, ὅπως ἀκριβῶς προσδοκοῦσε ὁ Βρασίδας, χωρὶς νὰ ἀναμένῃ τὴν ἀφίξη τῶν ἐνισχυτικῶν δυνάμεων⁶³. Οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Θουκυδίδη ἐναντίον τοῦ Κλέωνος, τὸν ὁποῖον

59. Πρβλ. 5.6.3.1, αὐτὸς [ὁ Κλέων] ἠσύχαζε περιμένων ἐν τῇ Ἱόνι. - σχετικὰ μὲ τὴν ἀναμονὴν ἐνισχύσεων ἀπὸ τὸν Κλέωνα, βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 58), σσ. 5-6, Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σ. 307, καὶ M. H. B. Marshall, «Cleon awaits Reinforcements?», *Mnemosyne* 38 (1985) 145-148.

60. Πρβλ. 5.6.3.1-4, Βρασίδας δὲ πυνθανόμενος ταῦτα ἀντεκάθητο καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ Κερδύλλῳ ἔσθι δὲ τὸ χωρίον τοῦτο Ἀργυλίων ἐπὶ μετεώρου πέραν τοῦ ποταμοῦ, οὐ πολὺ ἀπέχον τῆς Ἀμφιπόλεως.

61. Τὸ θέμα τῆς ὁρατότητας μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν θίγει μὲ εὐστοχία ἡ E. Greenwood, *Ὁ Θουκυδίδης καὶ ἡ Διαμόρφωση τῆς Ἱστορίας*, μτφ. Π. Χιωτέλλης, Ἀθήνα 2011, σσ. 58-62, ὅπου ἐπισημαίνει εἰσαγωγικὰ: «Στὴν πραγματικότητα, στὴν περιγραφή τῆς μάχης τῆς Ἀμφίπολης ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη, ὁ Βρασίδας χρησιμοποιεῖ τὴν ὄραση σὰν ὄπλο», καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα: «Διευθυντὴς σκηνῆς στὴ μάχη τῆς Ἀμφίπολης, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, εἶναι ὁ Βρασίδας».

62. Πρβλ. 5.6.3.6-4.2, ὅπερ προσεδέχετο ποιήσειν αὐτόν [τὸν Κλέωνα], ἐπὶ τὴν Ἀμφίπολιν, ὑπεριδόντα σφῶν τὸ πλῆθος, τῇ παρουσίᾳ στρατιᾶ ἀναβήσασθαι. ἅμα δὲ καὶ παρεσκευάζετο [ὁ Βρασίδας] Θρᾶκὰς τε μισθωτοὺς πεντακοσίους καὶ χιλίους.

63. Πρβλ. 5.7.1.2-2.1, ὁ δὲ Κλέων τέως μὲν ἠσύχαζεν, ἔπειτα ἠναγκάσθη ποιῆσαι ὅπερ ὁ Βρασίδας προσεδέχετο. - βλ. Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σσ. 307-308, Schneider, ὁ. π. (ὑποσ. 28), σσ. 21-22, Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 15), σσ. 79-80, Hunter, ὁ. π. (ὑποσ. 14), σ. 32, M. Ostwald, *Ἀνάγκη in Thucydides*, Atlanta 1988, σ. 13, Ἄ. Σ. Βλάχος, *Παρατηρήσεις στὸν Θουκυδίδη: Ἐνγγραφῆς Α'-Θ'*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1994, σσ. 10-11, Konishi, ὁ. π. (ὑποσ. 25), σ. 1392, καὶ S. B. Ferrario, «"Reading" Athens: Foreign Perceptions of the Political Roles of Athenian Leaders in Thucydides», *Thucydides between History and Literature*, ἐκδ. A. Tsakmakis / M. Tamiolaki, Berlin / Boston 2013, 181-197 (ἐδῶ 191-192).

κατηγορεῖ πλέον ἀνοιχτὰ γιὰ ἀνεπιστημοσύνη καὶ μαλακία, εἶναι ἐνδεικτικοὶ τῆς ἐμπάθειάς του πρὸς αὐτὸν καὶ γίνονται ἀκόμη πιὸ ἐντονοί, ἀντιπαραβαλλόμενοι μὲ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τόλμην τοῦ Βρασίδα⁶⁴. Γιὰ λόγους ποὺ δὲν ἀναφέρονται πουθενὰ μέσα στὸ κείμενο, ὁ Θουκυδίδης ἐξαπολύει ἄγρια ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Κλέωνος, χειριζόμενος μιὰν ἄψογη ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ ἀπὸ ἔμμεσες νύξεις γιὰ ἐσφαλμένη στρατιωτικὴ τοποθέτηση, πλάγιες βολές γιὰ ἐπιπόλαιο ὑπολογισμὸ τῆς ἐχθρικῆς δύναμης καὶ εὐθεῖες κατηγορίες γιὰ στρατηγικὴ ἀνικανότητα καὶ ἀδαημοσύνη. Καὶ ἂν ὄντως τὰ πράγματα εἶχαν κάπως ἔτσι, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ δεχτῆ εὐκόλα πὼς ὁ Κλέων ὑπῆρξε τόσο κακὸς στρατηγός, ὥστε νὰ ὑποπέση διαδοχικὰ σὲ τέτοια σωρεία σφαλαμάτων ποὺ οὔτε πρωτόπειρος στὸν πόλεμο δὲν θὰ διέπραττε⁶⁵. Ἡ δὲ παρὰλληλη ἐξύμνηση τοῦ Βρασίδα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς μεροληπτικῆς ἐξιστόρησης τοῦ Θουκυδίδη, κάτι, ὅμως, ποὺ ἀντιβαίνει τοὺς κανόνες τῆς ἀντικειμενικῆς ἱστοριογραφίας, χρεώνοντας τὸν Θουκυδίδη μὲ τὸ παράπτωμα τῆς ἐσκεμμένης ἀνακρίβειας.

Ἄλλὰ ἡ ὑστέρηση τοῦ Κλέωνος σὲ στρατηγικὴ ἱκανότητα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν Βρασίδα δὲν περιορίζεται μόνον στὶς προπαρασκευαστικὲς κινήσεις τῆς μάχης, παρὰ ἐπεκτείνεται περαιτέρω καὶ στὴν γενικώτερη τακτικὴ ποὺ ἀκολουθεῖ καθέννας τους. Οἱ πολεμικοὶ χειρισμοὶ τους, ὅπως περιγράφονται ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη, ἐπιμαρτυροῦν μιὰ βέβαιη ἀδυναμία τοῦ Κλέωνος, ὁ ὁποῖος φαίνεται συνεχῶς νὰ ἐνεργῆ χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη γιὰ τὶς περιστάσεις ἀξιοσύνη, κάτι ποὺ ἀποτελεῖ μᾶλλον ἀποκλειστικὸ προσὸν τοῦ Βρασίδα. Κατόπιν, λοιπόν, τῶν ἀναγκαίων προπαρασκευῶν, ὁ Κλέων ἀποφάσισε νὰ προχωρήσῃ μὲ τὸν στρατό του, ὅπως ἀκριβῶς τὸ εἶχε προβλέψει ὁ Βρασίδας, καὶ νὰ σταθῆ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, καταστρώνοντας τὴν τελικὴ φάση τῆς ἐπίθεσής του⁶⁶. Μόλις, ὅμως, στρατοπέδευσε σὲ ἓναν ὄχυρὸ λόφο ἐναντι τῆς πόλης, ὁ Βρασίδας, ὁ ὁποῖος συνεχῶς τὸν παρακολουθοῦσε ἀπὸ ψηλά, κατῆλθε τοῦ ὑψώματος του καὶ εἰσχώρησε καὶ πάλι στὴν Ἀμφίπολη, γιὰ νὰ τὴν ὑπερασπιστῆ σὲ πᾶν ἐνδεχόμενο⁶⁷. Ἔτσι, οἱ κινήσεις τοῦ Κλέωνος, ὅσο καὶ ἂν μαρτυ-

64. Πρβλ. 5.7.2.2-4, ἀναλογιζομένων δὲ τὴν ἐκείνου [τοῦ Βρασίδα] ἡγεμονίαν πρὸς οἷαν ἐμπειρίαν καὶ τόλμην μετὰ οἷας ἀνεπιστημοσύνης καὶ μαλακίας γενήσοιτο - βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 58), σ. 4.

65. Βλ. M. L. Paladini, «Considerazioni sulle fonti della storia di Cleone», *Historia* 7 (1958) 48-73, καὶ C. Bearzot, «Il Cleone di Tuciddide tra Archidamo e Pericle», *Ad Fontes! Festschrift für Gerhard Dobesch zum 65. Geburtstag am 15. September 2004, dargebracht von Kollegen, Schülern und Freunden*, ἐκδ. H. Heftner, Wien 2004, 125-135.

66. Πρβλ. 5.7.4.1-3, ἐλθὼν [ὁ Κλέων] τε καὶ καθίσας ἐπὶ λόφου καρτεροῦ πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως τὸν στρατὸν αὐτὸς ἐθεᾶτο τὸ λιμνῶδες τοῦ Στριμόνος καὶ τὴν θέσιν τῆς πόλεως ἐπὶ τῇ Θράκῃ ὡς ἔχοι.

67. Πρβλ. 5.8.1.1-2.1, ὁ δὲ Βρασίδας εὐθὺς ὡς εἶδε κινουμένους τοὺς Ἀθηναίους, καταβάς καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοῦ Κερδυλίου ἐσέρχεται ἐς τὴν Ἀμφίπολιν.

ροῦν μιὰ κάποια πολεμικὴ σκέψη, φαντάζονται κάπως ἀναμιχλὲς μπρὸς στίς ἀντίστοιχες τοῦ Βρασίδα, καθὼς ὁ Σπαρτιάτης στρατηγὸς φαίνεται νὰ βρίσκεται πάντοτε ἓνα βῆμα πρὸ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο καὶ νὰ τὸν ἀνταπαντᾷ μὲ ἓνα δυνατότερο χτύπημα. Ἡ κορύφωση τῆς ὑπεροχῆς του διαφαίνεται στὴν τακτικὴ τοῦ στρατηγήματος ποὺ ἀποφασίζει νὰ ἐφαρμόσει, ὀρῶντας τὸν στρατὸ του ἀρκετὰ κατώτερο τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀντιλαμβανόμενος τὴν δυσμενῆ του θέση μὲ τὸν ἐχθρὸ πρὸ τῶν πυλῶν⁶⁸. Καὶ ἡ τέχνη αὐτὴ ποὺ ἐπέλεξε νὰ χρησιμοποιήσει δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ μιὰ αἰφνιδιαστικὴ ἔξοδο ἀπὸ τὴν πόλη μὲ καταιγιστικὴ ἔφοδο ἐναντίον τῶν ἀνύποπτων καὶ ἀπροετοίμαστων Ἀθηναίων, προκειμένου νὰ προλάβουν νὰ τοὺς πλήξουν μὲ τὸν πρὸ καίριο τρόπο, πρὶν αὐτοὶ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὸ ὀχύρωμά τους⁶⁹. Ἡ θαρραλέα αὐτὴ τακτικὴ συνηγορεῖ ὑπὲρ ἑνὸς εὐφυέστατου στρατηγοῦ, ἡ στρατηγικὴ εὐφυΐα τοῦ ὁποῖου ἐντοπίζεται σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἰκανότητά του νὰ ἀντιλαμβάνεται τίς ἀδυναμίες τόσο τῶν δικῶν του δυνάμεων ὅσο καὶ τοῦ ἐχθροῦ του καὶ νὰ ἐνεργῇ μὲ τὸν προσφορότερο γιὰ αὐτὸν τρόπο⁷⁰. Στὴν δημηγορία του ποὺ ἀκολουθεῖ⁷¹ ἐκθέτει ἐπακριβῶς τὸ σκεπτικὸ του αὐτὸ καὶ διαισθάνεται ἤδη τὴν νίκη του, ἐνῶ πίσω ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο ἀγορητῆ, ὁ Θουκυδίδης δρᾷτται γιὰ πολλοστὴ φορὰ τῆς εὐκαιρίας νὰ ὑπογραμμίσῃ τίς παραλείψεις καὶ τὰ σφάλματα τοῦ Κλέωνος. Ἐπομένως, καὶ στὴν τακτικὴ τῆς μάχης ποὺ πρόκειται νὰ τηρήσουν οἱ δύο στρατηγοὶ ὁ Κλέων παρουσιάζεται ἀξιόμιμπος, καθὼς, παρότι ἰσχυρότερος, διστάζει νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ μέτωπον, ἐνῶ ὁ Βρασίδας, ἂν καὶ ἀσθενέστερος, λαμβάνει τὴν ἥρωικὴ ἀπόφαση τῆς ἐπίθεσης. Στὴν μεροληπτικὴ, ὅμως, ἀντιπαράθεση τῶν δύο στρατηγῶν ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη, ἡ περαιτέρω αὐτὴ μείωση τοῦ Κλέωνος μπρὸς στὸν Βρασίδα μόνον βάσιμη δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ, συνεχίζοντας τὴν παραβίαση τῶν κανόνων τῆς ἀντικειμενικῆς ἱστοριογραφίας.

68. Σχετικὰ μὲ τὸ δυσνόητο τῆς φράσεως 5.8.3.1-4.1, *εἰ γὰρ δεῖξειε τοῖς ἐναντίοις τό τε πλῆθος καὶ τὴν ὄπλισιν ἀναγκαίαν οὖσαν τῶν μεθ' ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἠγεῖτο μᾶλλον περιγενέσθαι ἢ ἄνεν προσφειῶς τε αὐτῶν καὶ μὴ ἀπὸ τοῦ ὄντος καταφρονήσεως*, βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 19), σσ. 642-643, καὶ Boegehold, ὁ. π. (ὑποσ. 56).

69. Πρβλ. 5.8.2.6-3.1 & 5.8.4.1-5, *τέχνη δὲ παρεσκευάζετο ἐπιθησόμενος & ἀπολεξάμενος οὖν αὐτὸς πενήγοντα καὶ ἑκατὸν ὀπλίτας καὶ τοὺς ἄλλους Κλεαρίδα προστάξας ἐβουλεύετο ἐπιχειρεῖν αἰφνιδίως πρὶν ἀπελθεῖν τοὺς Ἀθηναίους, οὐκ ἂν νομίζων αὐτοὺς ὁμοίως ἀπολαβεῖν αὐθις μεμονωμένους, εἰ τύχοι ἐλθοῦσα αὐτοῖς ἡ βοήθεια* - βλ. Wylie, ὁ. π. (ὑποσ. 15), σσ. 90-92, καὶ Konishi, ὁ. π. (ὑποσ. 25), σσ. 1394-1397.

70. Τὴν ὑπερβολικὴ αὐτὴν προβολὴ τοῦ Βρασίδα ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη ἐρχεται νὰ μετριάσῃ ἡ φοροδρὴ κριτικὴ τῆς Hunter, ὁ. π. (ὑποσ. 14), σ. 34, «Based on this success, the result of the encounter, Thucydides supplies Brasidas with a strategy which makes his moves purposeful. In so doing, however, he supplies motives which do not meet the circumstances».

71. Πρβλ. 5.9.1.1-5.9.10.4 - βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 19), σσ. 643-646, καὶ Hornblower, ὁ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 644-649.

Οί χαλαροὶ αὐτοὶ χειρισμοὶ τοῦ Κλέωνος συνεχίστηκαν, ἀσφαλῶς, καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγή τῆς μάχης, ὅταν λαμβάνη τὴν τελικὴ ἀπόφαση νὰ ὑποχωρήσῃ, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ καμμία ἐπίθεσις, ἀποθαρρημένος στὴν θέα τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ⁷². Ἐνδεχομένως νὰ ἔπραξε καὶ σωστά, ἐφόσον προτίμησε νὰ ἀναμένη τὴν ἄφιξι τῶν ἐνισχύσεών του, προκειμένου νὰ εἶναι σίγουρος γιὰ τὴν ἐπίθεσίν του, παρὰ νὰ ἐφορμήσῃ ἐναντίον ἐνὸς ἐχθροῦ ποῦ καὶ δυνατότερός του φαινόταν καὶ εἶχε τὸ προνόμιο τῆς κατοχῆς τῆς πόλης. Ἐκεῖ ὅπου ἐλέγχεται, ὅμως, εἶναι στὸν τρόπο ἀκριβῶς τῆς ὀπισθοχώρησής του, ὅταν, δηλαδὴ, ἐνῶ σήμανε φυγὴ πρὸς τὰ ἀριστερὰ γιὰ ἐπιστροφή στὴν Ηἰόνα, διέταξε τὸ δεξιὸ κέρας τοῦ στρατοῦ νὰ στραφῇ καὶ αὐτὸ ἀριστερὰ, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι ἡ ὑποχώρησις γινόταν μὲ βραδὺ ῥυθμὸν⁷³. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ἀφήσῃ ἀκάλυπτα τὰ νῶτα τῶν στρατιωτῶν του, καθὼς καὶ τὰ δύο ὑποστηρικτικὰ τμήματα, ἀντὶ νὰ καλύπτουν τὴν στρατιάν, προωθήθηκαν στὴν κορυφὴ αὐτῆς, χωρὶς νὰ μποροῦν πλέον καθόλου νὰ παρέχουν τὴν πολὺτιμὴ τους βοήθεια⁷⁴. Τὸ μοιραῖο αὐτὸ σφάλμα τοῦ Κλέωνος ἀντιλήφθηκε διὰ μιᾶς ὁ παμπόνηρος Βρασίδης, ὁ ὁποῖος προστάζει νὰ ἀνοίξουν πάραυτα τὶς πύλεις τῆς πόλης καὶ ξεχύνεται λυσσαλέος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἐνῶ σὲ ταυτόχρονο σχεδὸν χρόνον ὁρμᾷ καὶ ὁ ἕτερος Σπαρτιάτης στρατηγός, ὁ Κλεαρίδης, βάσει πάντοτε τῶν ἐντολῶν τοῦ Βρασίδα⁷⁵. Ἡ σύγκρουσις⁷⁶ εἶναι σφοδρότατη γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, καθὼς δέχονται ἀνύποπτοι διπλὴ ἐπίθεσις, μὲ συνέπεια νὰ περιέλθουν σὲ τρομερὴ σύγχυσις, ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες σφυροκοποῦν ἀσταμάτητα τόσο τὸ ἀριστερὸ ὅσο καὶ τὸ δεξιὸ κέρας τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι τρέπονται πλέον σὲ ἄτακτη φυγὴ⁷⁷. Καὶ ὅποια ἀντίστασις ἐπιχείρησαν νὰ κρα-

72. Πρβλ. 5.10.3.3-4.1, σημαίνειν τε ἅμα ἐκέλευεν ἀναχώρησιν καὶ παρήγγειλε τοῖς ἀπιοῦσιν ἐπὶ τὸ εὐώνυμον κέρας, ὥσπερ μόνον οἶόν τ' ἦν, ὑπάγειν ἐπὶ τῆς Ηἰόνας - βλ. J. K. Anderson, «Cleon's Orders at Amphipolis», *JHS* 85 (1965) 1-4, ὅπου ἐπισημαίνονται ὅλες οἱ ἀστοχίαι τοῦ Κλέωνος, καὶ Baldwin, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σ. 212

73. Πρβλ. 5.10.4.1-5.1, ὡς δ' αὐτῶ ἐδόκει σχολῆ γίνεσθαι, αὐτὸς ἐπιστρέψας τὸ δεξιὸν καὶ τὰ γυμνά πρὸς τοὺς πολεμίους δοὺς ἀπήγε τὴν στρατιάν - βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 19), σσ. 648 & 653-654, καὶ Hornblower, ὁ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 650-651.

74. Μιὰν ἀναπαράστασις τῶν κινήσεων αὐτῶν τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἐπεχείρησαν οἱ W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography*, τόμ. Α', Los Angeles 1965, σσ. 30-45, καὶ Mitchell, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σσ. 183-185.

75. Πρβλ. 5.10.5.6-6.1, ἀλλὰ τάς τε πύλας τις ἀνοιγέτω ἐμοὶ ἄς εἴρηται, καὶ ἐπεξίωμεν ὡς τάχιστα θαρσοῦντες.

76. Μιὰ διαφορετικὴ ὀπτικὴ τῆς μάχης παρέχει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, 12.73.3.9-74.2.8, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ ἴση ἀναμέτρησις μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρῶν, χωρὶς φανερὴ ὑπερέτρησις τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντὶ τῶν Ἀθηναίων, κάτι ποῦ θέτει σὲ ἀκόμα μεγαλύτερη ἀμφισβήτησις τὴν μονομερῆ ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου - βλ. Gomme, ὁ. π. (ὑποσ. 19), σσ. 653-654, Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σσ. 309-310, καὶ Pritchett, ὁ. π. (ὑποσ. 54), σσ. 377-378.

77. Πρβλ. 5.10.7.3-8.3, ξυνέβη τε τῷ ἀδοκίτῳ καὶ ἐξαπίνης ἀμφοτέρωθεν τοὺς Ἀθη-

τήσουν έναντίον τοῦ Κλεαρίδα, ἐπρόκειτο μόνον γιὰ πρόσκαιρη ἀνάκαμψη, ἀφοῦ στὸ τέλος σύνολοι οἱ Ἀθηναῖοι ὀπλίτες ἀναζήτησαν στὴν φυγὴ τὴν σωτηρία τους, φθάνοντας, ὅσοι τὰ κατάφεραν, στὴν Ἥϊόνα μέσῳ περιπετειωδῶν περιπλανήσεων στὰ ὄρη τῆς περιοχῆς⁷⁸. Ἡ περιγραφή αὐτῆ τῆς μάχης τῆς Ἀμφίπολης ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη, ἂν καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ παραδίδη αὐτούσια τὰ γεγονότα, ἐντούτοις, διακρίνεται μονίμως στὸ ὑπόβαθρο ἡ ἀπορριπτικὴ στάση τοῦ Θουκυδίδη ἀπέναντι στὸν Κλέωνα, στὸν ὁποῖο χρεώνει *ἀταξία*, ἔναντι τῆς *τόλμας* τοῦ Βρασίδα⁷⁹. Συνεχίζεται, λοιπόν, ἡ μεροληπτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν δύο στρατηγῶν ἀπὸ τὸν ἱστορικό, καθὼς, ἀκόμα καὶ ὅταν πραγματεύεται τὰ καθεαυτὰ γεγονότα τῆς μάχης, φροντίζει νὰ τὰ χρωματίζει πάντοτε μὲ τοὺς ἰδιοτελεῖς του σκοποῦς, ἀντιβαίνοντας στοὺς ὅρους τῆς ἀντικειμενικῆς ἱστοριογραφίας.

Ὁ ἀπόηχος τῆς μάχης, ὅπως τὸν πραγματεύεται ὁ Θουκυδίδης, ἔχει νὰ κάνει, κατὰ κύριο λόγο, μὲ τὴν ἀποτίμηση τῶν ἀνθρώπινων ἀπωλειῶν, μὲ βασικώτερη τὸν θάνατο καὶ τῶν δύο στρατηγῶν, καθὼς καὶ μὲ τὸν γενικώτερο ἀριθμὸ τῶν νεκρῶν. Στὸν ὀρυμαγδὸ τῆς μάχης ἔχασαν τὴν ζωὴ τους καὶ ὁ Κλέων καὶ ὁ Βρασίδας, ὁ πρῶτος κατὰ τὴν ὑποχώρησή του ἀπὸ κάποιον Μυρκίνιο σφενδονιστῆ, ὁ δεῦτερος κατὰ τὴν ἐπίθεσή του, ἀφοῦ πρῶτα πληγώθηκε καὶ ἐξέπνευσε μετὰ τὸ πέρας τῆς μάχης, ἔχοντας πληροφορηθῆ τὴν νίκη του⁸⁰. Ἡ εἰς βάρος τοῦ Κλέωνος διάκριση ἀπὸ τὸν ἱστορικό διαφαίνεται ἀκόμη καὶ στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον τὸν θέλει νὰ σκοτώνεται, ἦτοι μὲ στραμμένα τὰ νῶτα σὲ φάση φυγῆς, σὰν δειλός, δηλαδή, πού τὸ βάζει στὰ πόδια μπρὸς στὸν ἐχθρό⁸¹.

ναίους θορυβηθῆναι, καὶ τὸ μὲν εὐάννημον κέρας αὐτῶν τὸ πρὸς τὴν Ἥϊόνα, ὅπερ δὴ καὶ προυνεχωρήκει, εὐθὺς ἀπορραγὲν ἔφευγεν.

78. Πρβλ. 5.10.9.4-11.1, *οἱ δὲ αὐτοῦ [τοῦ Κλέωνος] ξυστραφέντες ὀπλίται ἐπὶ τὸν λόφον τὸν τε Κλεαρίδαν ἠμύνοντο καὶ δις ἢ τρις προσβαλόντα, καὶ οὐ πρότερον ἐνέδοσαν πρὶν ἢ τε Μυρκινία καὶ ἡ Χαλκιδικὴ ἵππος καὶ οἱ πελτασταὶ περιστάντες καὶ ἐσακοντίζοντες αὐτοὺς ἔτρεψαν. οὕτω δὴ τὸ στρατεῦμα πᾶν ἤδη τῶν Ἀθηναίων φυγὸν χαλεπῶς καὶ πολλὰς ὁδοὺς τραπόμενοι κατὰ ὄρη, ὅσοι μὴ διεφθάρησαν ἢ αὐτίκα ἐν χερσὶν ἢ ὑπὸ τῆς Χαλκιδικῆς ἵππου καὶ τῶν πελταστῶν, οἱ λοιποὶ ἀπεκομίσθησαν ἐς τὴν Ἥϊόνα.*

79. Πρβλ. 5.10.6.5-7.1, *καὶ προσβαλὼν [ὁ Βρασίδας] τοῖς Ἀθηναίοις πεφοβημένοις τε ἄμα τῇ σφετέρᾳ ἀταξίᾳ καὶ τὴν τόλμαν αὐτοῦ ἐκπεπληγμένοις κατὰ μέσον τὸ στρατεῦμα τρέπει* - βλ. Hunter, ὅ. π. (ὑποσ. 14), σσ. 38-39.

80. Πρβλ. 5.10.8.3-4 & 5.10.9.2-4, *καὶ ὁ Βρασίδας ὑποχωροῦντος ἤδη αὐτοῦ ἐπιπαρῶν τῶ δεξιῶ τιρώσκειται & καὶ ὁ μὲν Κλέων, ὡς τὸ πρῶτον οὐ διεννοεῖτο μένειν, εὐθὺς φεύγων καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ Μυρκινίου πελταστοῦ ἀποθνήσκει.* - βλ. C. Rubincam, «Casualty Figures in the Battle Descriptions of Thucydides», *TAPhA* 121 (1991) 181-198.

81. Σχετικὰ μὲ τὸν -ἥρωικὸ ἢ μὴ- τρόπο θανάτου τοῦ Κλέωνος, βλ. Adcock, ὅ. π. (ὑποσ. 50), σ. 248, Gomme, ὅ. π. (ὑποσ. 58), σσ. 7-8, Westlake, ὅ. π. (ὑποσ. 15), σ. 81, Schneider, ὅ. π. (ὑποσ. 28), σσ. 25-26, Mitchell, ὅ. π. (ὑποσ. 55), σσ. 182-183, καὶ Hornblower, ὅ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 653-654 - ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης πάντως, στὴν σφαιρικώτερη παρουσίασή

Ἀντιθέτως, ὁ Βρασίδης ὄχι μόνον ἐπιτίθεται σὰν ἥρωας, ὅταν πληγώ-
νεται, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ταυματίζεται, δὲν πεθαίνει ἀμέσως, ἐνῶ ξεψυχᾷ,
μόλις ἀφότου πληροφορηθῆ τὸ ευχάριστο νέο τῆς ἐπιτυχοῦς ἔκβασης τῆς
μάχης, σὲ ἓνα κλίμα, δηλαδή, σχεδὸν παραμυθικό⁸². Ἡ ὅλη αὐτὴ ἀπο-
σφαίρα ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ ὑποβάλλῃ ὁ Θουκυδίδης μέσα ἀπὸ τὴν ἀφήγη-
σὴ του δὲν εἶναι ἐνδεικτικὴ μόνον τῆς προτίμησής του στὸν Σπαρτιάτη
στρατηγὸ, ἀλλὰ καὶ τῆς μεροληψίας του ὑπὲρ του, καθὼς στὸ φόντο
τοῦ λιπόψυχου Κλέωνος τὸν ἐξυψώνει ἀκόμη περισσότερο⁸³. Ὅμως, καὶ
πέραν τῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου ἑκαστοῦ στρατηγοῦ, ἡ ἐστίαση τοῦ
ἱστορικοῦ στὸν Βρασίδα συνεχίζεται μὲ ἀμείωτο ῥυθμὸ, ὅταν διηγῆται
ἐκτενεστάτα τὴν ταφή του, ἐνῶ στὸν Κλέωνα δὲν ἀφιερώνει τὴν παρα-
μικρὴ λέξι. Ὁ Βρασίδης, λοιπόν, ἐτάφη *δημοσίᾳ* στὴν ἀγορὰ τῆς πόλης,
μὲ τοὺς στρατιῶτες του νὰ τὸν περιβάλουν ἔνοπλοι, ἐνῶ τὸ μνήμα του
περικλείστηκε μὲ κινγκλίδωμα καὶ ὁ ἴδιος ἀνακηρύχθηκε ἥρωας, τιμώ-
μενος ἐτησίως μὲ θυσίαι, ἀγῶνες καὶ λοιπὰς τελετὰς⁸⁴. Ἀκόμη, σὲ αὐτὸν
ἀφιερώθηκε ἐκ νέου ἡ πόλις, ἀφοῦ ἀποκηρύχθηκε ὁ Ἀθηναῖος οἰκιστὴς
Ἄγνων καὶ κατεδαφίστηκαν τὰ ἀγάλματά του, καθὼς οἱ Ἀμφιπολίτες
τὸν θεώρησαν σωτῆρα τους καὶ ἐδραίωσαν στὸ ἐξῆς τοὺς δεσμούς τους
μὲ τὴν Σπάρτη, πρὸς ἄμυνα κατὰ τῶν Ἀθηναίων⁸⁵. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν
μακρὰ αὐτὴν ἀφήγησι γιὰ τὴν μετὰ θάνατον τύχη τοῦ Βρασίδα, ἀνα-
φέρει ὁ Θουκυδίδης τὸν ἀριθμὸ τῶν νεκρῶν καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρὰς,
ἑξακόσιοι γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἑπτὰ γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες⁸⁶, ἐνῶ ἀποσι-
ωπᾷ πλήρως κάθε πληροφορία γιὰ τὸν Κλέωνα⁸⁷, σημειώνοντας μόνον

του τῆς μάχης, θέλει τὸν Κλέωνα νὰ σκοτώνεται τὸ ἴδιο ἥρωικὰ ὅπως καὶ ὁ Βρασίδης, 12.74.2.3-4, *ὁμοίως [τῷ Βρασίδᾳ] δὲ καὶ τοῦ Κλέωνος ἐν τῇ μάχῃ πεσόντος.*

82. Πρβλ. 5.10.11.3-12.1, καὶ ἦσθετο μὲν ὅτι νικῶσιν οἱ μεθ' αὐτοῦ, οὐ πολλὴ δὲ δια-
λιπῶν ἐτελεύτησεν.

83. Βλ. Westlake, ὅ. π. (ὑποσ. 15), σ. 81: «Brasidas died the death of a hero (10.6,8,11), Cleon that of a coward (10.9)».

84. Πρβλ. 5.11.1.1-6, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Βρασίδαν οἱ ξύμμαχοι πάντες ξὺν ὅπλοις
ἐπισπόμενοι δημοσίᾳ ἔθαψαν ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς νῦν ἀγορᾶς οὔσης καὶ τὸ λοιπὸν
οἱ Ἀμφιπολίται, περιειρξάντες αὐτοῦ τὸ μνημεῖον, ὡς ἦρωί τε ἐντέμνουσι καὶ τιμὰς
δεδώκασι ἀγῶνας καὶ ἐτησίους θυσίας - βλ. Hornblower, ὅ. π. (ὑποσ. 4), σσ. 654-656,
ὅπου καὶ ὅλη ἡ συζήτησι γιὰ τὴν ἠρωοποίηση θανόντων στρατηγῶν.

85. Πρβλ. 5.11.1.6-2.1, καὶ τὴν ἀποικίαν ὡς οἰκιστὴ προσέθεσαν, καταβαλόντες τὰ
Ἄγνωνεῖα οἰκοδομήματα καὶ ἀφανίσαντες εἴ τι μνημόσυνόν που ἔμελλεν αὐτοῦ τῆς
οἰκίσεως περιέσεσθαι, νομίσαντες τὸν μὲν Βρασίδαν σωτῆρὰ τε σφῶν γεγενῆσθαι καὶ
ἐν τῷ παρόντι ἅμα τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ξυμμαχίαν φόβῳ τῶν Ἀθηναίων θεραπεύ-
οντες, τὸν δὲ Ἄγωνα κατὰ τὸ πολέμιον τῶν Ἀθηναίων οὐκ ἂν ὁμοίως σφίσι ξυμφόρως
οὐδ' ἂν ἠδέως τὰς τιμὰς ἔχειν.

86. Πρβλ. 5.11.2.2-3, ἀπέθανον δὲ Ἀθηναίων μὲν περὶ ἑξακοσίους, τῶν δ' ἐναντίων
ἑπτὰ.

87. Παρ' ὅλ' αὐτά, τὸ ὄνομα τοῦ Κλέωνος ἔμελλε νὰ διατηρηθῆ στοὺς ἐπόμενους
αἰῶνες χαραγμένο ἐπάνω σὲ στήλη γιὰ τοὺς πεσόντες Ἀθηναίους στὴν Ἀμφίπολη - πρβλ.
Παυσανίας ὁ Περιοηγητής, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, 1.29.13.1-9, εἰσὶ δὲ ἐπ' ἄλλῃ στήλῃ [...]

τήν αποχώρηση του Ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ἡ ἀνισοβαρῆς αὐτὴ περιγραφή τῶν θανάτων τῶν δύο στρατηγῶν, καθὼς δὲν δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς νίκης τοῦ Βρασίδα καὶ τῆς ἥττας τοῦ Κλέωνος, ἐκθέτει τὸν Θουκυδίδη ὡς ἀντικειμενικὸ ἱστορικὸ, ἐφόσον δὲν διστάζει νὰ διατυπώη τὶς προτιμήσεις του, ἀκόμα καὶ εἰς βάρος τῆς ἀλήθειας.

Συμπερασματικά, ἡ περιγραφή τῆς μάχης τῆς Ἀμφίπολης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 422 π.Χ. ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη, ἐνῶ φαινομενικὰ δὲν ἀποκλίνει αἰσθητὰ ἀπὸ τὴν πάγια τεχνικὴ του στὴν ἀναπαράσταση τῶν πολεμικῶν συρράξεων, στερεῖται οὐσιαστικὰ πλήρους ἀντικειμενικότητος. Ἡ συνεχὴς ὑποβάθμιση τοῦ Κλέωνος⁸⁸, στὸν ὅποιον φαίνεται νὰ χρεώη ἀκέραια τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἥττα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν παρὰλληλη ἐξύμνηση τοῦ Βρασίδα⁸⁹, ὁ ὅποιος στάθηκε γιὰ ἀκόμη μιὰ φορὰ ἀήττητος, θέτουν σὲ ἰσχυρὴ κρίση τὴν ἀντικειμενικὴ ὀπτικὴ τοῦ συγγραφέα. Στὶς τραγικὰς ἀβλεψίαις τοῦ Κλέωνος κατὰ τὴν προπαρασκευαστικὴν περίοδο,

καὶ οἱ μετὰ Κλέωνος ἐς Ἀμφίπολιν στρατεύσαντες.

88. Μιὰ ἐξήγηση τῆς συστηματικῆς αὐτῆς ὑπονόμευσης τοῦ Κλέωνος παρέχει ἴσως ἡ πληροφορία τοῦ σημαντικότερου βιογράφου τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Μαρκελλίνου, πρβλ. 46.1-4, Ἰστέον δὲ ὅτι στρατηγήσας ἐν Ἀμφιπόλει ὁ Θουκυδίδης καὶ δόξας ἐκεῖ βραδέως ἀφικέσθαι καὶ προλαβόντος αὐτὸν τοῦ Βρασίδου ἐφυγαδεύθη ὑπ' Ἀθηναίων, διαβάλλοντος αὐτὸν τοῦ Κλέωνος διὸ καὶ ἀπεχθάνεται τῷ Κλέωνι καὶ ὡς μεμνόντα αὐτὸν εἰσάγει πανταχοῦ καὶ κοῦφον, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Θουκυδίδης ἀπεχθανόταν τὸν Κλέωνα καὶ τὸν παρουσίαζε μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα, διότι ὁ πολιτικὸς αὐτὸς ἄνδρας ἦταν ὁ εἰσηγητὴς τῆς ποινῆς τῆς ἐξορίας τοῦ ἱστορικοῦ μετὰ τὴν ἀποτυχία του στὴν Ἀμφίπολη - βλ. Busolt, ὁ. π. (ὑποσ. 52), σ. 625 (ὑποσ. 1), Abbott, ὁ. π. (ὑποσ. 45), σ. 95, καὶ Mitchell, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σ. 187. Γενικά, πάντως, τὸ πορτραῖτο τοῦ φιλοτεχνεῖ ὁ ἱστορικὸς μέσα ἀπὸ σύνολο τὸ ἔργο του γιὰ τὸν Ἀθηναῖο αὐτὸν στρατηγὸν διακρίνεται ἀπὸ ἔντονη ἀντιπάθεια - ἂν ὄχι ἐμπάθεια -, ἀποκαλῶντας τὸν *βιαιότατον* (3.36.64) καὶ *δημαγωγόν* (4.21.3.2), κάτι ποῦ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐξίσου σφοδρὴ ἐπίθεση τοῦ Ἀριστοφάνη ἐναντίον του, δημιούργησε μιὰ ἰδιαίτερα ἀρνητικὴ εἰκόνα γιὰ τὸν συγκεκριμένο ἄνδρα - βλ. L. Pearson, «Thucydides as Reporter and Critic», *TAPhA* 78 (1947) 37-60 (ἐδῶ 53), Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σσ. 290-291, 298 & 311-312, G. T. Griffith, «Some Habits of Thucydides when Introducing Persons», *PCPhS* 7 (1961) 21-33 (ἐδῶ 28), καὶ Wet, ὁ. π. (ὑποσ. 58), σσ. 65-67. Ἡ πραγματικότητα, ὅμως, φαίνεται νὰ εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὴ, ὅπως τεκμηριωμένα ὑποστηρίζει ὁ Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σσ. 290 & 315-316, ὁ ὅποιος ἐκλαμβάνει προκαταρκτικὰ τὸν Κλέωνα ὡς ἰδιαίτερα εὐφυῆ ἄνδρα, «[...] [Cleon] was a wiser and more intelligent statesman, with a better reputation and a more just entitlement to fame and honour, than our principal authorities lead us to suppose.», καὶ κατηγορεῖ εὐθέως τὸν Θουκυδίδη γιὰ παρερμίνευση-παραχάραξη τῆς ἱστορίας, «Finally, Thucydides has, I suggest, misinterpreted and so misrepresented a number of actions on Cleon's part which were perfectly natural and capable of a juster presentation.», «[...] Thucydides so portrays Cleon that he misleads us, in each individual case and in the total effect, into an unfavourable assessment of him that he does not by any means deserve.», καὶ «[...] the total effect is in fact one of falsification».

89. Γιὰ τὴν στοχευμένη ἀντιπαράθεση τῶν δύο ἀντίπαλων στρατηγῶν, βλ. Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 15), σσ. 162-163, καὶ περαιτέρω Woodhead, ὁ. π. (ὑποσ. 49), σσ. 307-308, Adcock, ὁ. π. (ὑποσ. 5), σσ. 63-64, Baldwin, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σ. 213, καὶ Mitchell, ὁ. π. (ὑποσ. 55), σσ. 182-183.

τις ἀναμικῆς του κινήσεις τακτικῆς καὶ τὰ μοιραῖα του σφάλματα κατὰ τὴν σύγκρουση ἀντιδιαστέλλονται ἢ ὀρθὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, ἢ δυναμικὴ τοποθέτηση καὶ ἡ καταγιστικὴ καταδίωξη τοῦ Βρασίδα. Ἡ δὲ κορύφωση τῆς μεροληπτικῆς αὐτῆς στάσης ἐντοπίζεται στὸν ἀπόηχο τῆς μάχης, ὅταν γιὰ τὸν νεκρὸ Βρασίδα ἀπαριθμοῦνται μὲ ἔμφαση ὅλες οἱ τιμῆς ποὺ ἔλαβε ὡς νικητῆς τῆς Ἀμφίπολης, ἐνῶ γιὰ τὸν ἐξίσου νεκρὸ Κλέωνα, παρότι Ἀθηναῖος στρατηγός, δὲν λαμβάνει χώρα ἡ παραμικρὴ νύξη γιὰ τὴν τύχη του. Ὅλα τὰ παραπάνω συνηγοροῦν ὑπὲρ μιᾶς σαφέστατης διάκρισης μεταξὺ τῶν δύο στρατηγῶν, κατὰ τὴν ὁποία ὁ μὲν Ἀθηναῖος μειώνεται πέραν τῆς ἀλήθειας, ὁ δὲ Σπαρτιάτης ἐξυψώνεται πέραν τῆς ἀλήθειας, ἐφόσον οὔτε ὁ Κλέων ἦταν τόσο κατώτερος τῶν περιστάσεων οὔτε ὁ Βρασίδα τόσο ἀνώτερος⁹⁰. Στὴν παρέκκλιση, λοιπόν, τοῦ Θουκυδίδη ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ ἐξιστόρηση ἀνήκει τόσο ἡ μείωση τοῦ Κλέωνος ὅσο καὶ ἡ ἐξύψωση τοῦ Βρασίδα, τὴν στιγμή ποὺ καὶ οἱ δύο περιπτώσεις ἀντίκεινται τῆς ἀλήθειας, πλήττοντας τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ ἔργου.

Μιὰ κάποια ἐξήγηση τῆς μεροληπτικῆς αὐτῆς παρουσίας τῶν δύο στρατηγῶν ἔχει νὰ κάνει, κατὰ κύριο λόγο, μὲ τὴν ἐξύμνηση τοῦ Βρασίδα, ὁ ὁποῖος, στὸ μόνιμο φόντο τοῦ ἀσθενοῦς Κλέωνος, φαντάζει ἀκόμη ἰσχυρότερος. Ὁ Θουκυδίδης - θὰ ἔλεγε κανεὶς - πλέκει, μέσα ἀπὸ τὴν *Ἱστορία* του, τὸ ἐγκώμιο τοῦ Βρασίδα, καθὼς τὸν παρουσιάζει ὑπέροτρα ἱκανό, διορατικὸ καὶ ἀποτελεσματικὸ, μπρὸς στὶς ἀρετῆς τοῦ ὁποῖου κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ προτάξῃ τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πτώσης τῆς Ἀμφίπολης, ὁ Σπαρτιάτης ἡγέτης ἀναδείχθηκε σὲ ἕναν τρομακτικὸ πολέμαρχο, καταλυτικὸ καὶ ἀγέρωχο, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ὑπέταξε πλειάδα πόλεων, κατατρόπωσε καὶ τοὺς Ἀθηναίους τοῦ Εὐκλέους στὴν Ἀμφίπολη, προτοῦ φτάσῃ ἡ επικουρία τοῦ Θουκυδίδη. Στὴν συνέχεια, ὄχι μόνον κράτησε ἐπὶ διεικνίαν τὴν πόλη, ἀλλὰ καὶ ἀπέκρουσε θριαμβευτικὰ τὸν Κλέωνα ποὺ προσπάθησε νὰ τὴν ἀνακτήσῃ, διατηρώντας καὶ ἐπαυξάνοντας τὸ γόητρό του ὡς ἀκαταμάχητου καὶ ἀνυπέβλητου στρατηγοῦ. Ὅσο, ὅμως, καὶ ἂν ἦταν ὄντως τόσο μεγάλος στρατηγός, τίποτα δὲν ἐμποδίζει νὰ διακρίνῃ κανεὶς τὴν βαθύτατη - στὰ ὄρια τῆς λατρείας - ἐκτίμηση τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τὸν Βρασίδα, ἐφόσον σίγουρα, μαγεμένος κυριολεκτικὰ ἀπὸ τὶς ἀρετῆς του, τὸν παρουσιάζει μεγαλύτερο ἀπὸ ὅσο ἦταν πραγματικά⁹¹. Ἀλλὰ ἡ παθιασμένη του αὐτῆ

90. Χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ Westlake, ὁ. π. (ὑποσ. 15), σ. 77: «[...] but to him [to Thucydides] the battle was significant mainly as the last triumph of Brasidas and the last discomfiture of Cleon».

91. Ἡ ὑπέροτρα αὐτὴ ἐκτίμηση τοῦ Θουκυδίδη γιὰ τὸν Βρασίδα δὲν ἀποτελεῖ μιὰ μεμονωμένη ἀντίληψη τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ φαίνεται νὰ ἀπηχῆ ἕναν γενικώτερο θαυμασμό ποὺ ὑπῆρχε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ μεγάλου ἡγέτη - βλ. T. R. Harley, «A Greater than Leonidas», *G&R* 11 (1941) 68-83.

έμμονή για την στρατιωτική δεινότητα του Βρασίδα του θολώνει κάπως την κρίση και δεν του επιτρέπει να καταγράψει τα γεγονότα με την αρόζουσα ακρίβεια, πράγμα που του στερεί την απόλυτη αντικειμενικότητα. Έπομένως, ο Θουκυδίδης, ως άνθρωπος με πάθη κι ιδιοτροπίες και όχι ως ιστορικός με επιστημοσύνη κι ακεραιότητα, δεν τηρεί μιαν απαρέγκλιτη αντικειμενική γραμμή στην *Ιστορία* του, αλλά χρωματίζει κατά βούλησιν τὶς διηγήσεις του, ἐπιτυγχάνοντας περισσότερο τὸν ἐντυπωσιασμό καὶ λιγότερο τὴν ἀμεροληψία.

GEORGIOS KRAIAS

THE FATE OF AMFIPOLIS IN THUCYDIDES

Abstract

Despite the fact that Thucydides is universally admired for his objectivity, his dedication to the recording of purely historical facts, many aspects of his History suggest the opposite: a biased stance. To cite an example, the historian's narration is openly questioned in the case of the Athenian colony of Amfipoli during the siege of the city in the winter of 424 B.C, as well as during the battle of Amfipolis in the autumn of 422 B.C. The role of Thucydides in the siege of Amfipolis by the Spartans led by Vrasidas will be examined in the first part of this paper. The focus will be on his perspective on the situation as a whole, which seems to be no more than a covered self-defence. The second part of this paper investigates whether the narration of the battle of Amfipolis is consistent with the fixed Thucydidian principle of citing the facts in a 'journalistic' fashion - as we would say today - or whether it deviates turning into an implicit attack on the Athenian politician Kleon. From the analysis of both cases it is evident that Thucydides 'orientates' his narration, projects personal biases and adulterates the history of the Peloponnesian War with data that are not compatible with the truth.